

MOZGALMAS KÉT ÉVTIZED AZ ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR MEGALAKULÁSA ÉS TÖRTÉNETE

KAPRONCZAY KÁROLY

A napjainkban a *Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár* keretén belül működő *Országos Orvostörténeti Könyvtár* 1951. május elsején megkezdett tevékenysége és története a hazai orvostörténeti társasági élet és tudományos kutatás sajátos fejezete lett. A Könyvtár megalakulása egy tudományos szakterület újjáéledését jelképezte, hiszen az orvostörténelem egyetemi oktatásának megszűntetése az 1940-es évek közepén, majd 1948-ban a *Budapesti Királyi Orvosegyesület* felszámolása az orvostörténeti oktatás és társasági élet régi formájának végét jelentette. Az orvostörténelem műveléséhez az új fórumok megteremtése alapjaiban megváltozott politikai helyzetben és körülmények között történt, így természetesen az új forma magán viselte az adott kor és körülmények minden jegyét, befolyásolta tevékenységét és a kutatók közötti emberi kapcsolatokat is. Természetesen feltűntek új egyéniségek, akik előbb akartak a politikai kívánalmaknak megfelelni, csak a „második lépcsőben” kívántak az orvostörténeti kutatás tudományos feltételeihez idomulni. Az orvostörténeti kutatást abban a korban vagy hobbynak, vagy a „múltba révedésnek”, esetleg veszélyes tevékenységének tartották. Ez utóbbit – a kor szellemének megfelelően – figyelni, ellenőrizni és „helyes irányba” kellett terelni. Ez készítette a képzett marxistákat arra, hogy fellépjenek a babonák, a népbútítás lehetőségei ellen, hogy az új világnézet követelményeinek megfelelően értékeljék újra a „rég dolgokat”, és a helyes kutatási irányt megszabják.

A Könyvtár történetének első korszaka - vele együtt az orvostörténeti társasági és tudományos élet felélesztése – 1951-ben kezdődik, és 1966-ban zárul le. Az a politikai légkör, kormányzati stílus, ami hazánkban, az 1950-es években formálódott ki és uralkodott, nem záródott le az 1956-os forradalommal, hanem folytatódott – bár voltak a politikai enyhülésnek látható eredményei is – az 1960-as években is. A legfontosabb kormányzati szerveknél a forradalom után sem történtek alapvető személyi változások, az irányítást meghatározó stílusváltások, amelyek oldhatták volna a légkört, könnyebbé tették volna a tudományos élet irányítását. Az 1950-es évek berögződései megmaradtak: a felülről történő irányítás, a véleménykérés nélküli „magasabb döntések”, a politikai irányhoz való „igazodás”, stb.. Az 1960-as évek közepén bizonyos enyhülés következett be, aminek jele az európai formákhoz való részleges közeledés. Az orvostársasági élet működése elszakadt az *Orvos-Egészségügyi Szakszervezettől*, egy újabb formába - a *Magyar Orvostudományi Társaságok és Egyesületek Szövetségébe* (MOTESZ) - rendezik át. A megalakuló tudományos társaságok felvehetik a „társaság” elnevezést, felülről jött direktíva nélkül maguk választhatják meg vezetőségüket, tiszti karukat, bár a politikai megbízhatóság kérdésének eldöntése továbbra is érvényben maradt. Lényeges a külkapcsolatok újra rendezése, amely csak a MOTESZ-en keresztül történhetett.

Az orvostörténelem művelésének új formái

A második világháború után megváltozott a hazai orvostörténeti oktatás, a tudományos társasági élet, a kutatás és a gyűjtemények helyzete. A *Budapesti Királyi Orvosegyesület* 1945 őszén működési engedélyt kapott a főváros illetékes hatóságától és a rendőrségtől, de a társasági élet nehezen indult meg. A tagság többsége nem jelentkezett. Az *Orvosegyesület* épülete szerencsére csak a külső homlokzatán sérült meg, belső terei – az üvegkárokat nem számítva – sértetlenek voltak. Ezért már 1945 nyarán itt alakult meg a *Magyar Orvosok Szabad Szakszervezete*, elfoglalták az összes hivatali helyiséget, így az Orvosegyesületnek csupán az épület második emeletén, a Könyvtár olvasótermét engedték át. A *Budapesti Orvosi Körnek* már nem maradt szabad hely, az egész épület gyakorlatilag a Szakszervezet birtokába került. A *Magyar Tudományos Akadémia* és az egyetemek tevékenysége előre vetítette nemcsak a hazai tudományos élet teljes átszervezését, de a tudományos társaságok feloszlását is. Az erről szóló rendeletet 1947-ben adták ki, 1948-ban maradéktalanul végrehajtották. Az Orvosegyesület ekkor már csak nevében működött, különböző erőfeszítések ellenére sem tudta elkerülni a megszüntetést. Az *Egészségügyi Szakszervezet* az 1948-ban feloszlott orvosi társaságok egy részét saját szervezetén belül szakcsoporti szinten újjászervezte, továbbá a szervezetében átalakított Magyar Tudományos Akadémia osztályai korlátozott számban tudományos társaságokat is működtettek. Például az *Orvosi Tudományok Osztálya* felügyelte a *Magyar Belgyógyászati-, Sebészeti-, Nőgyógyászati-, Élettani Társaságokat*, kiadta szakfolyóirataikat.

Az egyetemek autonómiáját megszüntették, elsősorban a korábbi egyetemi tudományos minősítési rendszert. A tudományos kutatás az akadémiai intézetekbe helyeződött át, ahová a tudományos könyvkiadást is sorolták, a politikailag erősen ellenőrzött külföldi ösztöndíj-, és tanulmányos kiküldetés rendszerét. Az egyetemi tanszemélyzet kiválasztásánál is a politikai megbízhatóság elve érvényesült.

Az egyetemeken 1945 őszén az igazoló bizottságok az oktatók jelentős részét elbocsátották, helyükbe politikailag megbízható embereket állítottak. Az új tan- és szigorlati rend több új szaktárgyat emelt be a képzésbe. Így lett kötelező a marxizmus-leninizmus, ami jelentős óraszámot vett el az elméleti és gyakorlati tárgyaktól. Éppen ezért szüntették meg az orvostörténelmet, az orvosi filozófiát. A megszüntetést különösebben nem indokolták, mivel más tantárgyak óraszámához is hozzányúltak. E vonatkozásban a magyar orvosképzés eltért a szovjet mintától, ahol ekkor lett kötelező és szigorlati tárgy az orvostörténelem. Ekkor válik gyakorlati elvvé, hogy ami nem szerepel az egyetemi oktatásban, annak nem lehetett akadémiai intézete, nem lehet az akadémiai osztályok alá rendelt szakbizottsága. A hazai orvosképzésből ily módon kikerült az orvostörténelem és jeles előadó, egyetemi magántanárai (*Elekes György, Daday András, Herczeg Árpád*), akiket politikailag alkalmatlannak ítélték meg az oktatói feladatokra.

Az orvostörténelem ilyen szempontú megítélése egyedül állt Európában, a szocialista országokban is. A Szovjetunióban az orvosegyetemi orvostörténeti tanszékek mellé – oktatási célból – múzeumi gyűjteményeket is szerveztek. Hasonló helyzettel találkozunk a többi szocialista országban is: a román, a bolgár, a lengyel, a kelet-német egyetemeken szigorlati kötelezettséggel oktatták a medicina történetét. Jelentős egyetemi gyűjtemény volt Krakóban, Lódzban, Kolozsvárott, Bukarestben, Prágában, Pozsonyban, amelyek múzeumi

rendszerben működtek, több helyen – majd minden szocialista országban – muzeális értékű patikákban gyógyszerésztörténeti múzeumokat létesítettek.

E kilátástalan helyzetből jelentett kiutat, hogy a megszüntetett tudományos társaságok és egyesületek, a feloszlott egyházi intézmények (rendi kórházak, könyvtárak, múzeumi gyűjtemények) értékes vagyonáról gondoskodni kellett. Az egészségügyi miniszter hivatalos rendelete az államosított tárgyak és gyűjtemények befogadó helyéül a területileg illetékes múzeumokat, könyvtárakat és levéltárakat jelölte ki. Azonban nem mindegyik gyűjtemény volt képes – raktározási gondok miatt – az államosított vagyontárgyakat befogadni. Ekkor született az a döntés, hogy az orvosi múltra vonatkozó könyvanyagból kialakítják az *Országos Orvostörténeti Könyvtárat*, ahol az előbb említett könyvtárak történeti anyagát gyűjtik össze. Az egészségügyi miniszter rendelete nemcsak a feloszlott szerzetesrendek könyvanyagáról kívánt gondoskodni, de az Orvosegyesület közel 70 ezer kötetből álló könyvtárának sorsáról is. A Szentkirályi utcai épületben ekkor már az említett *Egészségügyi Dolgozók Szabad Szakszervezete* működött, de itt akartak helyet biztosítani a *Szovjet Orvostudományi Dokumentációs Könyvtárnak és Központnak* is. Ezeknek valóban felesleges volt az 1837-ben alapított egyesületi könyvtár ritka könyvgyűjteménye, amelyről az Egészségügyi Minisztérium mindenképpen gondoskodni akart.

Az 1950. szeptember 7-én kelt 34/1950. számú törvényerejű rendelettel feloszlatták a betegápoló *Irgalmas Rend* összes intézményét, így a budai irgalmasok kórháza is állami kezelésbe került. A rend, és a kórház gyógyítói számára gyűjtött könyvtári anyag – tudomány és kultúrtörténeti értéke miatt – szerencsésen megmenekült a pusztulástól, sőt az itt életre hívott könyvtárat jelölték ki a többi államosított rendi kórházban gyűjtött orvostörténeti vonatkozású könyvek őrzőjévé.

A budai Irgalmas Rend a 19-20. század fordulóján, - régi kórházépülete helyett - *Kiss István* építész tervei alapján új, 300 betegágyas kórházat építtetett, amit 1903. szeptember 29-én avattak fel. A kórházépület a kor minden követelmények megfelelt, valóban méltán vehette fel a „közkórház” megkülönböztető nevet. A korszak betegellátási kívánalmai szerint minden betegosztállyal rendelkezett, orvosi kara is a legjobbakból került ki. A kórház jobboldali szárnyában helyezték el a konvent helyiségeit, amelynek földszintjén kapott helyet a nyilvános - utcai bejáratral is rendelkező - *Gránátalma Gyógyszertár* és laboratóriuma. A földszinti folyosóról díszes kovácsoltvas kapun át lehetett felmenni a főemeleten kialakított rendi könyvtárba és levéltárba, az első emeleten elhelyezett rendi hivatalokba és a második emeleten levő szerzetesi lakoszobákhoz. A kolostori szárny második emeletén volt a kápolna. Az épület baloldali szárnya – az Üstökös utcai, csendesebb rész – volt a kórház: műtők, rendelők, betegszobák, stb.

A volt rendi könyvtár kb. 10 ezer kötetből állt, főleg egyházi témájú munkák gyűjteménye volt, de szép számban gyűjtöttek orvosi könyveket, folyóiratokat is, a gyógyító munka elősegítésére. A rendi könyvtár állományának egy hányada 18. századi munkákból állt, amelyek részben még Szepesvárallyáról kerültek Budára, majd az irgalmasok pesti éveiben, a II. József által 1781-ben feloszlott szerzetesrend könyvanyagával is gyarapodtak. A könyvek zöme azonban már a rend budai letelepedése (1805) után került az irgalmas könyvtárba. *Kiss István* építész a rendi könyvtárat a kolostor jól megközelíthető és elkülönített részébe tervezte, amelynek mérete igazodott a tényleges állományhoz, az esetleges gyarapodáshoz és kutatás feltételeihez. Így az első termet a feldolgozásra és az olvasásra tervezték, vala-

mint kisebb összejövetelekre is alkalmas volt. A könyvanyag teljes rendezése, feldolgozása és a rendi iratanyag szakszerű és tudományos feltárása *Zöldesi Balázs* szerzetes testvérnek köszönhető, aki a rend könyvtárosaként mintaszerű munkát végzett. Sajnos nyilvántartásai, leltárkönyvei és katalógusai elvesztek, amikor az államosításkor a rendőri hatóság először a teljes iratanyagot – vele együtt minden levéltári és könyvtári nyilvántartást – lefoglalta és elszállította „megvizsgálás” címen. Az iratok előbb a Belügyminisztérium épületébe, később az anyag egy töredéke az Országos Levéltárba került. A rendszerváltozás után a Belügyminisztérium épületében még találtak az államosítással és különböző szervezetek feloszlásával – köztük egyházi intézményekkel - kapcsolatos iratokat. Az Országos Levéltárban található irgalmasrendi iratanyag a budai rendházból került ki, többek között megtalálható a *Historia Domus* kötete is, azonban sajnos sok irat hiányzik.

Az Orvostörténeti Könyvtár szakmai munkájának kezdete

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár, az irgalmasok könyvtárának korábbi helyiségeiben, az akkor már Országos Reuma és Fürdőügyi Intézet elnevezéssel államosított kórház épületének jobboldali szárnyában (a Vidra utcai oldalon) kapott helyet, és három nagyméretű teremből állt.

Az Orvostörténeti Könyvtár létrejöttének hivatalos kezdete – 1951. május 1-je – után az első feladat a nagy mennyiségű könyvanyag szisztematikus átválogatása, tematikai alapon elbírált „selejtezése” volt. Elsődleges szempont a régi orvosi, gyógyszerészeti, természettudományos munkák, könyvek, folyóiratok mentése volt. Az irgalmasok könyvtárából hatezer kötet orvosi anyagot mentettek át az Orvostörténeti Könyvtár gyűjteményébe. A rendelkezésre álló helyiségekben nem volt elegendő hely sem az irgalmasoktól itt maradt anyag tárolására, de még inkább a folyamatosan érkező, és várható könyvszállítmányoknak. Ezért a könyvtár raktári célokra megkapta a korábbi kórházi kápolna területét, amely valójában két emelet magasságú, kórusi karzattal, fő és mellékoltárokkal rendelkező, mintegy 300 főt befogadó, tekintélyes nagyságú helyiség volt. Raktárrá történő „átalakítása” után ténylegesen nagy mennyiségű anyag elhelyezését tette lehetővé. 1952 őszén már megérkezett az első könyvszállítmány a volt *Orvosegyesület* Szentkirály utcai épületéből, amelyet követett a *Természettudományi Társulat* orvosi könyveinek egy része, a feloszlott más szerzetesrendek orvosi könyvgyűjteményeinek kötetei, elsősorban az egri, a pápai és a pécsi irgalmas könyvtárak anyaga. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár irattárában őrzött könyvjegyzékek szerint a feloszlott intézmények könyvtárai felett rendelkező *Népkönyvtári Központ* szinte hetente ezres nagyságban szállíttatott ide régi orvosi könyveket, amelyek többek között magán kórházakból, szanatóriumokból kerültek hozzájuk.

A három munkaerővel rendelkező könyvtár – *Palla Ákos*, *Kapronczay Istvánné* és *Fodor Lórántné* – rövid idő alatt közel százezer kötetnyi, rendezetlen „könyvhegyek” birtokosa lett. A feldolgozás első állomása a rendezés, mindenekelőtt a politikai szempontok alapján lebonyolított kötelező „selejtezés” lett. Ez utóbbi előírás arra vonatkozott, hogy a szerzetesrendek ideszállított anyagából csak az orvosi vonatkozású könyveit lehetett megtartani, a többi vagy átadták a megmaradt és működésükben engedélyezett egyházi könyvtáraknak, vagy a zúdába kellett szállíttatni. (Ez utóbbira szinte alig került sor, mert a könyvtárosok találtak megoldást a könyvek megmentésére.)

Az önálló költségvetéssel rendelkező *Országos Orvostörténeti Könyvtár* – mint korábban említettük – az 1951-ben létrehozott Országos Reuma és Fürdőügyi Intézet keretén belül működött, ami az adott körülmények között a legjobb megoldásnak bizonyult.

Az első év a könyvek beszállításával, a munkafeltételek kialakításával telt el, illetve egy olyan program kidolgozásával, amely országos viszonylatban fogta át és tervezte meg az orvos- és gyógyszerésztörténeti könyvanyag begyűjtését. Már ekkor körvonalazódott, hogy a könyvtár gyűjtőköre nem korlátozódhat csak az orvosi múlt könyvanyagára, hanem ki kell terjeszteni a gyógyszerészet emlékére is. Annak ellenére, hogy az egyetemeken nem volt orvostörténeti oktatás, a legnagyobb szakmai segítséget mégis az ekkor önállóvá váló orvosegyetemektől kapták. Egy 1955-ből származó hosszabb levél szerint már 1951 őszén sorra megjelentek a Könyvtárban az orvostörténelem korábbi kiváló magyar művelői, felajánlották segítségüket nemcsak a könyvtári feldolgozás szellemi segítségére, hanem a majdani tudományos munka és társasági élet kialakítására. *Elekes György* egyetemi magántanár már ekkor javasolta a végül 1952 márciusában megindult orvostörténeti előadás-sorozat elindítását, felvette a kapcsolatot az arra alkalmas kutatókkal, érdeklődőkkel. *Palla Ákos*, a kinevezett könyvtárvezető és az orvostörténészek valóban egymásra találtak. 1951 őszén, a még szervezés alatt álló könyvtár már sokkal több ígéretes lehetőséget rejtett, mint az alapító rendelet elképzelése.

Az orvosegyesületi könyvanyagot a Szentkirály utcából több ütembe szállították át, amelyet lassított, hogy az átadó *Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének* képviselői nem voltak tisztában a kötelezően átadandó könyvgyűjtemény mennyiségével, illetve a lebonyolítás adminisztrációjával. A Szentkirályi utcai épületből már ekkor ideszállították az egykori *Orvostörténeti Múzeum* tárgyi anyagát is, az *Orvosegyesület*, a *Budapesti Orvosi Kör* és a *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek* iratanyagát, amelyekre ugyan nem terjedt ki a minisztériumi rendelkezés, de Palla Ákos erkölcsi kötelességnek tekintette a gyűjtemények átvételét. Az átadási jegyzőkönyvekben az orvosi könyvek mellett 4350 darab orvosi műszert is felsoroltak, továbbá három ezer darab patikaedény, dobozos műszerkészletet, okleveleket, arcképeket, kéziratokat, emléktárgyakat, stb. A könyvek átvétele nem tételes listák alapján történt, kosarakban, dobozokban, zsákokban vagy csak a teherautó rakterére feldobált könyvhegyeket jelentett, amelyek mennyiségét „hozzávetőleges” számban határoztak meg. Ugyan elhozták az egykori leltárkönyveket, katalógusokat, kölcsönzési nyilvántartásokat, de ezekből nehezen lehetett valamit azonosítani. Az átvételi jegyzőkönyvek és leiratok szerint a Szentkirályi utcában a könyvanyag jelentős része még polcokon volt, csak az első emeleten szüntették meg az új funkciójú hivatalos helyiségekben a könyvtárat, ahonnan a könyveket ideiglenesen vagy a második emeletre, vagy a pincébe vitték le. A pincébe került a földszintről az egyesületi levéltár is. A kortársak emlékeztek arra, hogy az 1947-1950 közötti években a könyv- és iratgyűjtők hogyan jutottak be viszonylag könnyen a gazdátlanra vált raktárakba, és „kimazsolázták” az értékes könyvtári és levéltári anyagokat. A legrosszabb állapotban a levéltári anyag volt, mert nagy zsákokba rakva, közvetlenül a szenes pincében tárolták. A lehordott szemet gyakran a levéltári anyagra szórták le, a Könyvtárba átszállított egyesületi levéltár dokumentumai szénportól szennyezettek voltak. Egyértelmű, hogy az egyesületi könyvtári és levéltári anyagot szakemberek fosztogatták, a rendezetlen állapotban átkerült könyvekből már nem lehetett a korábbi gyűjteményi rendet teljes egészében rekonstruálni. A könyvleltárak és a nyomtatott

katalógusok alapján azonban a hiányok azonosíthatóak voltak, a legnagyobb veszteség a muzeális értékű gyűjteményi egységben volt kimutatható. Még szomorúbb helyzet volt a levéltári anyagot illetően: például - sok más értékes irathoz hasonlóan - egyetlen Semmelweis levelet sem lehetett megtalálni.

Az Orvostörténeti Könyvtár hivatalos megnyitása

A valóban megfeszített munka után 1952 tavaszán megnyílt a kutatók előtt is a Könyvtár: 1952. március 7-én *Ratkó Anna* egészségügyi miniszter – *Rusznayk István*, az MTA elnöke, és az orvosegyetemek képviselőinek jelenlétében – „*bölcs tanítónk, Rákosi Mátyás elvtárs 60. születésnapja alkalmából*” – felavatta. Még aznap este elhangzott a könyvtár olvasójában, 30 meghívott jelenlétében, *Elekes György* Avicennáról tartott előadása, ami egyben az orvostörténeti kutatások megkezdését, az orvostörténeti társasági élet új formájának megvalósulását jelentette.

A rendezett állapotok létrejötte nagymértékben a könyvtár vezetőjének, *Palla Ákosnak* (1903-1967) volt köszönhető. Az erdélyi születésű Palla Ákos a kolozsvári egyetemen hallgatott jogtudományt, de végül nem szerzett diplomát. Kolozsvári éve alatt azonban rendszeresen részt vett a nagybányai festőiskola nyári táborain, kiváló kézügyessége révén festményrestaurátor lett, érdeklődése és jó szakmai érzéke alapján műtárgy szakértővé vált. Az 1920-as évek végétől több esztendőt Kanadában töltött, ahol a legkülönbözőbb munkákból tartotta fenn magát, miközben jól megtanult angolul. Hazatérte után Budapesten telepedett le, magántisztviselőként dolgozott, 1945 őszétől a *Népjóléti Minisztériumban* lett tisztviselő, innen azonban, mint „nyugatoszt” eltávolították Rövid ideig az 1950-ben megszüntetett *Postás Kórházban* (a volt Siesta Szanatórium területén) élelmezésvezetőként dolgozott, innen került az Orvostörténeti Könyvtárba. Kiváló szervező, igazi szakember volt, aki nyelvtudásával, műértésével, könyvismeretével és művészi adottságaival valódi vezetője lett e különleges feladatkört ellátó intézménynek.

Az Orvostörténeti Könyvtár hivatalos megnyitása azonban nem jelentette a feldolgozó munka elkészültét, arra közel 20 évre volt szükség. A könyvtárban a kezdetekkor Palla Ákos és két könyvtáros, 1952-től még egy raktáros dolgozott, mindezt rendezési feladatokra időlegesen szerződtetett diák-, és nyugdíjas munkaerők egészítették ki. Már 1952-ben bizonyossá vált, hogy a mintegy 100 ezer kötetnyi könyv és folyóirat számára az adott helyiségek kevésnek bizonyulnak. A könyvtár középső terme egyben a munkatársak munkahelye is volt. A falak mentén és a helyiség egy részén kereszt-polcozással is teljesen beépített helyiség raktárként is funkcionált. Az első, nagyméretű szoba lett az olvasóterem, ahol csak a kézikönyvtár és a kórház kurrens orvosi folyóiratai kaptak helyet, alkalmanként előadóteremként is működött. A következő évben – tekintettel az Orvosegyesület egykori múzeumi anyagának átkerülésére – itt négy vitrinben régi orvosi eszközökből kiállítást rendeztek be, a falakat értékes – ugyancsak az Orvosegyesületből származó – képekkel díszítették. A legbelső, harmadik terem volt a könyvtárvezető dolgozó és tárgyaló szobája, ami szintén könyv- és műtárgyak tároló „raktára” is volt. Például itt helyezték el az 1952-ben megvásárolt, értékes *Faludi Géza-féle* orvosi éremgyűjteményt stb.. A könyvtár kellemes látványt nyújtott, a könyvtárhoz vivő félemeletnyi lépcsősort az egykori rendház díszes kovácsoltvas kapuján keresztül lehetett megközelíteni, a könyvtár félköríves ablakai az egy-

kori kolostori kertre nyíltak. Az olvasó-, és előadóteremnek használt helyiség boltíves volt, amelyhez illeszkedett a bútorzat, a faragott könyvespolcok rendszere is. (Ezt az egykori Orvosegyesületi Könyvtár lebontott polcaiból alakították ki.) Az igazgatói szoba bútorzata megfelelt a könyvtár hangulatának, hiszen *Palla Ákos* az Egészségügyi Minisztérium közbenjárásával a bútorokat abból a központi raktárból válogathatta ki, ahonnan a kormányzati hivatalokat rendezték be, később bútorvásárláshoz komolyabb pénzügyi támogatást kapott, így a környezethez illő antik bútorokat is tudott vásárolni.

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár új épülete

A volt kápolnát az Országos Reuma és Fürdőügyi Intézet csak ideiglenesen engedte át raktári célra a könyvtárnak, később ott is kórtermeket akartak kialakítani. A könyveket részben a templomtérben felállított polcokon, részben a kórus karzatán emelt ideiglenes állványokon helyezték el. Ugyancsak itt tárolták az egykori Orvosegyesületből elhozott könyves polcokat, bútorokat, használati tárgyakat. A templom központi, tágas terében könyvrakások tornyosultak, hiszen itt történt az előrendezés, a könyv-, és folyóirat-sorozatok összeválogatása, sorrendbe rakása. Bár igen nagy könnyebbséget jelentett ez az átmeneti megoldás, nyilvánvaló volt, hogy előbb vagy utóbb tarthatatlanná válik ez a helyzet. Az is bizonyossá vált – elsősorban a statikai mérések után –, hogy a további terhelést nem bírja el a helyiség. Már ekkor lépéseket tettek, hogy az ORFI raktározásra alkalmas egyéb tereiben – például a Frankel Leó utcai Nővérszálló száraz és jól szellőztethető pincéjében – is könyvraktárakat alakítsanak ki. A raktározás helyzete 1952-től folyamatosan – a nagy mennyiségű könyvanyagok beszállításának arányában – egyre kritikusabbá vált, már nem lehetett ideiglenes megoldásokkal orvosolni, egyértelművé vált mindenki számára, hogy önálló épületre van szükség. A problémával már az *Egészségügyi Minisztérium* legmagasabb vezetője is foglalkozott. Felmerült az Apród utcai – erősen romos – *Semmelweis-ház* könyvtári célokra történő átalakítása is, de ekkora mennyiségű könyv befogadására, a könyvtári szolgáltatások és a kutatás biztosítására nem találták alkalmasnak. (Ekkortól irányult a figyelem *Semmelweis Ignác* háború alatt nagy károkat szenvedett szülőházára, annak megmentésére, lépéseket tettek annak ügyében, hogy az épületet a Fővárosi Tanács adja át az Egészségügyi Minisztériumnak.)

Másik megoldással jelentkezett a Budapest II. kerületi Tanács, amikor a tulajdonában lévő *Gül Baba türbéje* síremlék-együttes romos épületeit ajánlotta fel előbb az ORFI betegellátási feladatai céljára, majd a helyiség gondokkal küzdő Országos Orvostörténeti Könyvtárnak. Megfelelő pénzügyi támogatással a több épületből álló, négy bástyával és várszerű falakkal övezett építményt alkalmassá lehetett volna tenni egy több feladatot is ellátó orvostörténeti intézmény számára, ahol helyet kapott volna a könyvtár mellett az orvostörténeti múzeum, egy nagyobb és több kisebb előadóterem, továbbá néhány vendégszoba is. Komoly gondot jelentett, hogy az épületet szükséglakásoknak használták, a lakók elhelyezése hosszabb időt és költséget igényelt. Bonyolította a helyzetet, hogy az épülethez tartozó másfél hektáros kert tulajdonosa a Margit-kert Vendéglő volt, a terület kiváltása komoly összegekbe került volna, ráadásul zöldséges kertnek használták, amitől a vendéglő semmiképp sem akart megválni.

1955-ben döntés született arról, hogy az ORFI szervezetében működő, gyermekbénulásban megbetegedettek osztályai számára külön rehabilitáló kórházat építenek (a későbbi József Attila gyermekkórházat), hiszen a Török utca 12. szám alatti egykori magánpalota épülete valóban alkalmatlan volt kórházi gyógyító munkára. Az akkori ügymenet szerint a Török utcai épület kikerül az egészségügy tulajdonából, a *Miniszterelnöki Hivatal* dönthetett további sorsáról. Az új tulajdonos meghatározásáról az *Egészségügyi Minisztérium*, a közvetlenül a kormány alá tartozó *Közületeket Elhelyezői Hivatal* döntött. A döntésbe bevonták a *Magyar Tudományos Akadémia Tudománytörténeti Főbizottságát*, a *Népkönyvtári Központot*, az *Országos Széchényi Könyvtárat* is. Ezek közös véleménye alapján az *Elhelyezői Hivatal* határozott. Végül nem az eredeti megoldás valósult meg, hanem az un. ingatlancsereát alkalmazták. A Frankel Leó utca 62. szám alatti, korábban a honvédséghez tartozó reumakórházat átadták az ORFI-nak, itt fejlesztette tovább a betegellátó részlegeit, és a heine-medin utókezelő osztálytól megszabaduló Török u. 12. sz. épületet átadták az Országos Orvostörténeti Könyvtárnak. Az biztos, hogy a Könyvtár nyilvános, elismerten színvonalas tudományos tevékenysége is jelentősen hozzájárult a Miniszterelnöki Hivatal pozitív döntéséhez.

Az épület kiürítése után az Egészségügyi Minisztérium gondoskodott a felújításáról és a könyvtári feltételeknek megfelelő átalakításáról. 1955 novemberében tették szabaddá a Török utcai épületet, a műemléki jellegű felújítása – mivel az épület a második világháború idején csak kisebb károkat szenvedett – viszonylag gyorsan haladt. Sajnos az épület Gül Baba utcai szárnyában kialakított lakásokban hat család élt, róluk sem az Egészségügyi Minisztérium, sem a Budapest II. kerületi Tanács nem gondoskodott. (Ez az épületszárny csak 2000-ben került az intézet tulajdonába, bár két emeletén még mindig bérlők laknak.) A Török utcai épület tökéletesen megfelelt az Országos Orvostörténeti Könyvtár tevékenységének, tágabb lehetőséget biztosított a tudományos társasági életnek. Az első emeleten levő olvasótermet tudományos ülések, különböző bizottsági ülések helyszíneként is használtak. (Az épület történetéhez tartozik, hogy az Egészségügyi Minisztérium az 1970-es évek elejéig reprezentatív célokra: rendezvényekre és nemzetközi tárgyalásokra igénybe vette a Könyvtár olvasótermét, több nemzetközi egyezményt itt írtak alá.)

Az új épületbe 1956 májusától kezdődött meg az átköltözés, a hivatali munka, az olvasók fogadása már 1956. július elsején megindult, bár a különböző raktárokból való átszállítások még 1957-ben is folytatódtak. Azt a helyes elvet követték, hogy az átszállítás után minden könyv rögtön polcra kerüljön, ne legyenek ismét átláthatatlan könyvkupacok, ládák és dobozok, viszont az asztalos munka vontatottan haladt, hiszen zömmel az Orvosegyesület egykori polcrendszerét állították fel, illetve alakították át.

A” könyvtári” orvostörténeti társaság

A könyvtárat felkereső olvasók jelentős hányadát a két világháború között működött orvostörténeti kutatók – *Bíró Imre, Daday András, Elekes György, Herczeg Árpád*, stb. – alkották, de látogatták a könyvtárat orvosegyetemi oktatók, gyakorló orvosok is. 1952-ben a beiratkozott olvasók száma már megközelítette az 500-at, amely szám a következő években növekedett, 1956-ban meghaladta az 1500-at, a könyvtár tízéves működését összeggző statisztika közel 3000 beiratkozott olvasót említ. Az olvasóteremben élénk szakmai beszélge-

tések alakultak ki, mindez indokolta és sietette az orvostörténeti előadások megszervezését, amelyeket előbb havonta, később hetente rendeztek meg. Csütörtök esténként – általában 18 órai kezdettel – egy felkért előadó tartott előadást, amit vita követett. Időhatárt nem szabtak meg az előadónak, csupán annyi megkötés volt, hogy 20 óra után – tekintettel a kórházi napirendre – befejeződjön az ülés. Ez az előadási forma adott újból keretet az orvostörténelem művelésére. Publikációs fórumot jelentett, hogy *Gortvay György* az *Orvosi Hetilap* hasábjain – előbb rendszertelenül, majd kéthetenkénti megjelenéssel – szerkesztette a *Horus* című orvostörténeti rovatot. Itt hosszabb-rövidebb közlemények megjelentetésére volt lehetőség, leginkább a múlt nagy egyéniségeivel kapcsolatos évfordulókkal, kiemelkedő eseményekkel összefüggően közöltek írásokat. Az akkori hivatali előírásoknak megfelelően a tudományos előadások megrendezésének szándékát be kellett jelenteni a felettes hatóságnak, az *Egészségügyi Minisztérium* „tudománypolitikai osztályának”, illetve attól kellett engedélyt kapni. Ezen osztály vezetője, dr. *Hahn Géza* (később több orvostörténeti munka szerzője) ugyan nem gördített akadályt az előadások megtartása elé, sőt maga is rendszeresen látogatta azokat, de gyakorta emelt politikai kifogást hol az előadások témája, hol az előadók személye miatt. Különös hátrányt okozó lépést nem tett, mert a Könyvtár „védnöke” *Simonovits István* miniszterhelyettes volt, aki sokat tett a Könyvtár megalapításáért, működtetéséért, később neki köszönhető a Török utcai épület megszerzése is. *Hahn Géza* főként azt kifogásolta, hogy a Könyvtár a „jobboldali személyek” gyülekező helyévé vált, deklasszálódott egyetemi magántanárok tartanak előadásokat, téveszméket terjesztenek, miközben a szocialista kultúra eredményeit kirekesztik az előadássorozatból. Mindenekelőtt *Elekes György*, *Daday András*, *Gortvay György* tevékenységét kifogásolta. Ezeken az üléseken már megjelent az akkori ifjabb „marxista nemzedék”: *Székelly Sándor*, *Réti Endre*, *Katona Ibolya* és természetesen maga *Hahn Géza* is, akik valóban a baloldali eszméket képviselték. A tudományos szocializmus, a dialektikus materializmus, a haladó eszmék tükrében bírálták az elhangzottakat, de nem a helyszínen, inkább különböző bejelentések formájában. Később valóban megosztó szerepet játszottak, hiszen – erről a továbbiakban lesz szó – az MTA orvostörténeti akadémiai bizottságában a kiváló javaslatokat is „túlidealizálták”. Csak az azonos világnézeti alapon álló *Bencze József* értett szót velük, tudta őket a szélsőséges lépésektől visszatartani. Az éles ellentétek eredményeként *Elekes György* – a személyét ért méltatlan támadások miatt, amelyekről még szó lesz – felhagyott az előadások és később a Könyvtár látogatásával is, egyre ritkábban jelent meg *Daday András*, *Herczeg Árpád*, stb.

Már a Könyvtár felavatásának óráiban felvetődött az orvostörténészek valamiféle szervezett formában történő összefogása, evvel kapcsolatban *Rusznayk István*, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke is „befogadónak” bizonyult. Az MTA orvosi tudományok osztálya keretén belül 1952 őszén – az MTA éves nagygyűlésének ajánlására – megalakult az *Orvostörténelmi Bizottság*, amelynek elnökévé *Hahn Gézát*, az Egészségügyi Minisztérium osztályvezetőjét kérték fel. *Hahn Géza* 1953. március 17-én közel száz nevet tartalmazó listát küldött meg *Palla Ákos*nak, hogy derítse ki elérhetőségüket, „egyben kérem, szíveskedjék megérdeklődni, melyik volna a megfelelő időpont, amelyben, a névsorban szereplő nevekkel legmegfelelőbb volna szóban informatív megbeszélést tartani. Ebből a szempontból a pluszjelzéssel megjelölt szakítások beosztásához kívánnánk leginkább alkalmazkodni.” Az biztos, hogy a megjelöltek között nem volt például *Elekes György*, *Daday András*, *Herczeg Árpád* neve, de szerepeltek a rendszerhez közel álló személyek (*Réti Endre*, *Székelly Sándor*)

és a baloldali hírében álló egyetemi oktatók. A megbeszélés a Szakszervezeten belül megalkotandó orvostörténeti szakcsoportra vonatkozott, amit felülről ellenőrzött módon kívántak létre hozni. Kezdetről fogva feszültség volt a régi orvostörténeti kutatók és a marxisták között, ezért is érezte Hahn Géza és köre sürgetőnek egy felülről ellenőrzött forma megszervezését. A későbbi iratok bizonyítják, hogy ennek az orvostörténeti bizottságnak tagja volt még *Bencze József*, *Szodoray Lajos* debreceni egyetemi tanár, majd *Haranghy László* akadémikus, hiszen minden bizottságban szükség volt egy akadémiai tagra is. Gondot jelentett, hogy a bizottságba delegált tagok többségének nem volt tudományos fokozata, ők állami hivatalokat vagy társadalmi szervezeteket képviseltek, pedig a Magyar Tudományos Akadémia alapszabályzata (1951) kimondta, hogy a különböző akadémiai testületekbe és bizottságokba elsősorban tudományos minősítéssel rendelkező tagokat kell delegálni. Megjegyzendő, hogy Hahn Géza is csak 1959-ben szerezte meg tudományos fokozatát.

A másik probléma az volt, hogy az 1951. évi akadémiai minősítési rendszerben nem szerepelt az orvostörténelem. („Természetesen” nem vették figyelembe Daday András, Elekes György és Herceg Árpád egyetemi magántanári fokozatát, mivel őket 1946-ban megfosztották állásuktól, 1951-ben sem ismerték el tudományos minősítésüket.)

1953 őszén – bizonyos politikai enyhülésnek köszönhetően – újjászervezték az akadémiai bizottságokat: kikerültek a politikai „potyautasok”, helyüket valóban szakemberek foglalták el. Ettől az évtől kezdve felülvizsgálták a minősítési rendszerből kizártak ügyét, sok régi szakember kapott új tudományos minősítést, vagy szigorú szakmai elvek szerint beválasztottak a bizottságokba olyan tagokat is (általában volt magántanárokat és egyetemi tanárokat), akik ugyan nem rendelkeztek kandidátusi-, vagy tudományok doktora fokozattal, de elismert, kiváló szakemberek voltak. Az orvostörténelmet áthelyezték a *Filozófiai és Történelemtudományi Osztály* tevékenységi körébe.

1955. január 17-én *Surányi Gyula*, a *Tudománytörténeti Főbizottság* elnöke – a *Filozófiai és Történettudományi Osztály* alá rendelt új bizottság – levélben keresett meg kórházigazgatókat, hogy intézményükben ki foglalkozik orvostörténelemmel. Figyelemre méltó a levél indoklása: „*A magyar orvostudomány nagy értékű múltja szükségessé teszi, hogy haladó hagyományaink, orvosi prioritásunk vitatott kérdéseit és kimunkálandó magyar orvostörténet mindeddig szétszórt területeit egységes egészbe foglaljuk. Ezért kötelességünk, hogy a helyes út és módszer megvilágosításában mindaz, ami probléma és aggály, az újonnan meginduló kutatások támogatásával, helyes történeti szemléletbe állítva kerüljön a szakemberek, az érdeklődők elé.*” Ebből az is kitűnik, hogy az orvosi múlt történetét ideológiai kérdésnek tekintik, ezért is került át a már „megalapozott” történelemtudományi osztályhoz, politikai szempontból megbízható jelentkezőket vártak. Talán ezért hallgattak a szakcsoport és az akadémiai bizottság ügyéről is. A körlevél nem maradt visszhang nélkül: sok fiatal orvos felfigyelt a megkeresésre, olvasóként jelentkezett az Országos Orvostörténeti Könyvtárban, hiszen hivatali főnökük kérésére vállalták el közvetlen intézményük történetének felkutatását, illetve orvosi szakáguk történetének feltárását. Több, későbbi jeles orvostörténészünk így került kapcsolatba a Könyvtárral és az orvostörténeti kutatással.

Hamarosan megváltozott az előadások látogatóinak összetétele: több fiatal kutató jelent meg, hozzászólásaikkal új szint vittek a formálódó orvostörténeti munkaközösség életébe. A közel száz-százötz tagú közösség kétharmada idősebb, „rég” orvostörténész volt, hozzájuk csatlakoztak a fiatalok. Viták olyan szakmai kérdésekben alakultak ki, amikor történeti

vagy művelődéstörténeti problémákat a „harcos materializmus” oldaláról támadtak meg. Nem maradt felső „ellenőrzés” nélkül ez a közösség sem, hiszen a felügyeleti szervek jelen voltak valamilyen formában, így a Könyvtári kutatók, olvasók között megtaláljuk az Egészségügyi Minisztérium több középvezetőjét, például *Katona Ibolyát, Abádi Miklóst, Telegdi Istvánt, Hahn Gézát*. Egyre több egyetemi szakember kapcsolódott be az orvostörténeti társasági életbe: *Szodoray Lajos* egyetemi tanár, *Morelli Gusztáv* egyetemi tanár, *Nebenführer László* egyetemi magántanár, *Kiss Ferenc* anatómia professzor, az ORFI orvosi karából *Szántó László, Ruzinkó Barnabás, Lugossy Gyula, Gacs Rezső, Kratochwill Ede, Verebélyi Tibor*, stb.. Sokukat az érdeklődés, másokat az a tudat vezetett ide, hogy itt valami hasznosat tud tenni. Az akkor megjelent szakirodalmat tekintve sok az intézménytörténet, kórház történet vagy egy-egy régió (város, járás, megye, stb.) orvosi múltjának különböző színvonalú feldolgozása. Sok „egy műves” szerző később elmaradt, de többen ekkor váltak igazi orvostörténésszé, megszerették a különleges módon választott új szakterületüket.

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményeinek megszületése

Már a kezdetektől tervezték a Könyvtárban elhangzott előadások folyóirat vagy évkönyv formában történő közreadását. Folyóirat megindítását, amely publikálási lehetőséget adna e szakterület kutatóinak, Elekes György javasolta Palla Ákosnak alig egy fél évvel a Könyvtár megalakulása után. A folyóirat ügye hivatalosan 1954 márciusában került megtárgyalásra, amit a fenntartó *Egészségügyi Minisztérium* és a *Magyar Tudományos Akadémia* orvosi osztálya is felkarolt. A gondolat megvalósítását az orvostörténelem tisztázatlan helyzete nehezítette, hiszen nem szerepelt az „akadémiai tudományszakok” között, nem volt egyetemi tanszéke, stb. *Jáki Gyula*, a *Szegedi Orvostudományi Egyetem I. sz. Sebészeti Klinikájának* igazgatója személyesen járt el több nyomdánál és kiadónál a kiadvány várható költségeinek felmérésére. Jáki Gyula és Palla Ákos közös kérelemmel fordult az Egészségügyi Minisztériumhoz a lapalapítás engedélyezéséért, illetve az anyagi támogatás biztosítása érdekében. A minisztériumban a folyóirat ügyét *Katona Ibolya* is támogatta, segítségül megnyerte *Vilmon Gyula* egészségügyi miniszterhelyettét is, aki Jáki Gyulát megbízta a szerkesztőbizottság elnökségével, és a minisztérium vállalta a kiadás költségeit. A szerkesztőbizottság tagja lett *Gortvay György, Daday András, Elekes György, Szodoray Lajos, Abádi Gyula, Némédi István és Hahn Géza*, a lap szerkesztésére *Palla Ákost* kérték fel. Előbb a folyóirat példányszámával, a kiadvány minőségével foglalkoztak, majd Vilmon Gyulának felterjesztették a külföldi intézmények címlistáját, hogy még időben intézkedhessenek a külföldre juttatás hatósági engedélyéről. A szerkesztőbizottság összetétele miatt is feszültségek keletkeztek: most nem az ifjabb radikálisok, hanem Elekes György kifogásolta a minisztériumi személyek jelenlétét, Hahn Géza viszont Daday András és Elekes György személyét nem tartotta megfelelőnek ideológiai szempontokból. Abban megegyezés született, hogy a Közlemények elsősorban a Könyvtárban elhangzott előadásokat közli majd. A szerkesztőbizottság a folyóirat szerkesztésével kapcsolatban befolyással volt a Könyvtár előadásainak szervezésére is, sőt az orvostörténeti szakcsoporthoz és az MTA által elismert akadémiai orvostörténeti bizottság megalakulásáig az orvostörténelemmel kapcsolatos összes kérdésben is tanácsadó szervezetként működött. A politikai megbízhatóság vonatkozásában a minisztérium felé *Jáki Gyula és Szodoray Lajos* személye „garancia” lett, hiszen mindketten egyetemi taná-

rok voltak, tanszéküket már az új rendszerben nyerték el és nem tartoztak – életkoruk sem tette lehetővé – a két világháború közötti, „reakciónak” minősített generációhoz.

Hosszas utánjárás után 1955-ben megjelenhetett az *Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményeinek – Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae* - első száma, a mai Orvostörténeti Közlemények előzménye. A folyóiratot a Könyvtár vezetője, Palla Ákos szerkesztette, maga a szerkesztőség a könyvtári munkatársakból állt, a kiadó a Medicina lett, évente négy szám kiadását tervezték. A folyóirat kezdettől fogva idegen nyelvű tanulmányokat is közölt, minden tanulmányt német és orosz nyelvű – ritkábban francia vagy olasz - összefoglalóval láttak el. Az első közlemények a korábban elhangzott előadások már a helyszínen megvitatott, és ennek megfelelően korrigált szövegeinek kiadásra szerkesztett változatai voltak. A folyóirat nem került bolti forgalomba, a kapcsolatteremtés eszköze lett, tiszteletpéldányként, illetve cserekiadványként a könyvtár gyarapításának fontos segítője volt, hiszen a nagyobb hazai és külföldi könyvtárak, egyetemek, kiadók saját kiadványaikat küldték cserébe. Az első számtól nagy sikert ért el a kiadvány, hiszen ilyen témájú eddig nem volt a hazai folyóiratok között, közép-európai viszonylatban csupán a lengyelek adtak ki orvostörténeti folyóiratot, több nagyhírű lapot (pl. *Clio Medica*, *Medizinhistorisches Journal*, stb.) is megelőzött az alapítás idejét illetően.

Az első szám megjelenése előtt komoly vita robbant ki a szerkesztőbizottság és Elekes György között. Az ellentét abból adódott, hogy a Könyvtár első előadását 1952. március 7-én Elekes György tartotta *Avicenna hatása Magyarországon címmel*, ezért természetesnek tűnt, hogy a folyóirat legelső tanulmánya is ez lesz. Ezt a tervet először a szerkesztőbizottság is elfogadta, később – bizonyos hivatali kötelezettségekre hivatkozva – megmásította a döntést. Lényegében a „minisztériumiak” határozták meg, választották ki a lap első számában megjelenésre szánt tanulmányokat, amelyek között Elekes György tanulmánya nem szerepelt, de felajánlották, hogy a második szám az ő tanulmányával fog kezdődni. Elekes György ragaszkodott az eredeti ígérethez, kijelentette, hogy ellenkező esetben visszavonja írását. Palla Ákosnak írott levelében részletesen kifejtette Hahn Gézával való – régóta érelődő - ellentéte lényegét. (Reakciónak bélyegezte, korszerűtlen és káros eszméket terjeszt, stb.) Elekes válaszolt azt a pozitívumot is, hogy lényegében megtörtént, amiben 1951 őszén megállapodtak, ami szolgálta szakterületük helyreállításának lehetőségét, az Orvostörténeti Múzeum megalapításának reményét, stb.. A levél végén keserűen jegyezte meg, hogy ő e társaságban az egyetlen hivatásos orvostörténész, egyetemi magántanár, akinek hivatalosan mégsem ismerik el tudományos fokozatát, és „*akinek a későbbi sorsát tönkre tette az Önök felszabadulása!*”. Merész kijelentés volt, amit a bizottság tudomásul vett. Azonban nem mutatták meg a levelet Hahn Gézának, aki történetesen nem volt jelen azon a szerkesztőségi ülésen, ahol Palla Ákos felolvasta Elekes levelét. Az ellentétek feloldását Daday András többször is megkísérelte, de Elekes György hajthatatlan maradt. A szerkesztőbizottsági ülésen Jáki Gyula keserűen jegyezte meg: „*Sajnálatos, hogy Elekes Györgyöt elvesztettük, hiszen Daday Andrást kivéve, itt mindannyian másodsorban vagyunk orvostörténészek, de ő nem.*” Ehhez Daday András hozzá fűzte: *Sajnálja az elvesztését, „mert Győry Tibor képzettsége sem volt olyan, mint Elekesé. Elekes az orvostörténelem minden ágát-bogát irodalmilag ismerte. Ezen a vonalon őt nem lehet helyettesíteni.”*

Sajnálatos tény, hogy Elekes György ezután nem tette be a lábát sem a könyvtárba, sem az orvostörténeti előadásokra, egészen az 1970-es évek végéig, amikor is *Antall József* és

Schultheisz Emil személyesen követte meg az idős és már beteg Elekes Györgyöt. A *Magyar Orvostörténelmi Társaság* 1975-ben *Weszprémi emlékéremmel* ismerte el korábbi értékes kutatásait, sok évtizedes érdemeit. Elekes György az önkéntes „száműzetés” éveiben nem maradt fórum nélkül: csatlakozott a Ráday Könyvtár köré tömörülő református értelmiségiekhez, ott tartott értékes előadásokat.

A folyóirat sikere ismét előtérbe helyezte az orvostörténeti szakcsoport megalakításának időszerűségét, sőt a *Nemzetközi Orvostörténeti Társasággal* való kapcsolatfelvétel engedélyeztetését, továbbá pontos jegyzék alapján meghatározva azon orvostörténeti intézményeket, amelyekkel a kapcsolat felsőbb hatóságok engedélyéhez kötött. Ekkor jött létre a kapcsolat a Könyvtár és a *MTA Orvosi és Biológiai Osztálya* alá rendelt tudománytörténeti bizottság között, elsősorban *Rapaics Rajmund* elnökkel, aki ezután bizottsági üléseit a Könyvtárban tartotta. A megállapodás értelmében: „A bizottságnak szándékában áll az Akadémia vonalán előterjesztést tenni a Könyvtár és annak minden gyűjteménye átvételére és ebből megalapítani a szakmai tudománytörténeti intézetet.” Ez az első olyan előterjesztés, amely az Országos Orvostörténeti Könyvtár intézetté való átalakítását mondta ki. Rapaics Rajmund akadémikus javaslata ugyan keresztezte az akadémiai orvostörténeti bizottság elképzeléseit, amely az önállóság megtartása mellett döntött, de saját „befolyása alá” akarta vonni a Könyvtárat. A jeles biológus foglalkozott saját szakterületének történetével, megírta a *Magyar biológia története* c. könyvet és ezzel nagyobb súlya volt az MTA vezetői előtt, mint a tudományos minősítési gondokkal küzdő orvostörténeti bizottságnak. Érdemes megemlíteni, hogy Rapaics Rajmund régebből ismerte és jó viszonyban volt Daday Andrással, Elekes Györggyel, Morelli Gusztávval és *Huszár Lajossal*.

Elképzelések a Könyvtár jövőjéről

Az Orvostörténeti Könyvtár jövőjéről több elképzelés is született: A *Magyar Tudományos Akadémia* elnöksége a *Tudománytörténeti Bizottságot* kérte fel az Orvostörténeti Könyvtárral kapcsolatos elképzelések megfogalmazására. Igaz, a tudománytörténeti bizottság inkább biológusokból, természettudományos végzettségű szakemberekből állt, akik érdeklődtek ugyan az orvostörténeti kérdések iránt, de egészében nem sokat értettek a speciális problémákból. *Rapaics Rajmund* akadémikus azt az elképzelést képviselte, hogy egyetemi oktatás hiányában a jobb elhelyezési körülmények közé kerülő Országos Orvostörténeti Könyvtár – tematikailag sokrétű gyűjteményeivel, hatalmas könyvvállományával – inkább egy akadémiai intézetté lenne alakítható. Ennek feltétele, hogy a MTA vegye tulajdonába az Országos Orvostörténeti Könyvtár könyv-, műtárgy-, és levéltári gyűjteményeit, a könyvtárosok, történészek, természettudományos képzettséggel rendelkezők közössége magas színvonalú szakmai kutatásokra, az anyag feltárására alkalmassá válhatnak.

A másik elképzelést a „könyvtári vonal” képviselte, amelyet már az 1953. március 30.-án az Országos Széchenyi Könyvtár vezetésével végzett szakmai ellenőrzés során *Varjas Béla* (az OSZK igazgatója) és *Szentmihályi János* (az ELTE Központi Könyvtárának osztályvezetője) fejtett ki. „A jelen formájában egy önálló Orvostörténeti Könyvtár fenntartása nem gazdaságos és az érte hozott anyagi áldozat nincs arányban az orvostörténeti kutatás általános jelentőségével. [...] A bizottság véleménye szerint a könyvtárat csupán

azok látogathatják, akik igazoltan orvostörténeti kutatással foglalkoznak. [...] Éppen ezért a bizottság úgy látja, hogy a jövőben az Orvostörténeti Könyvtárnak, mint önálló könyvtárnak fenntartása indokolatlan. Ugyanakkor azonban jelenleg még nem állították fel – bízunk gyors megvalósításában – a Központi Orvostudományi Könyvtarat, amelynek feladata lesz az orvostudományi kutatás központi könyvellátása, mindazon feladatok ellátása, amelyek egy központi orvostudományos könyvtárra hárulnak. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár jövő fejlődése tehát csak úgy biztosítható, ha az, mint az Országos Orvostudományi Központi Könyvtár egyik része, mégpedig speciális gyűjtőkörének megfelelően, külön osztálya, azzal egy épületben, azzal közös vezetése alatt, közös adminisztrációval fejt ki tevékenységét. Ily módon megoldódik az a kérdés is, hogy a könyvtár által gyűjtött anyagból mi tekinthető orvostörténeti és mi élő anyagnak, hiszen a központi orvostudományi könyvtár gyűjtőkörébe valamennyi orvosi vonatkozású mű beletartozik. A bizottság szükségesnek tartja, hogy addig is, míg az Orvostörténeti Könyvtár a létesítendő Központi Orvostudományi Könyvtárral egyesíthető lesz, az Egészségügyi Minisztérium által jóváhagyott szervezeti szabályzat szerint folytassa működését.” Az Egészségügyi Minisztérium ezt az indítványt elutasította és függetlenül a szakmai vitáktól, jelentős anyagi áldozatokat vállalva, jelentős fejlesztési programba fogott.

Az Országos Orvostudományi Könyvtárral való egyesítés vagy felügyelet ügye állandóan visszatérő téma lett. 1956. január elsejével megszüntették a Szentkirályi utca 21. sz. alatt – a volt Orvosegyesület épületében – működött Szovjet Orvostudományi Dokumentációs Központot, helyébe szervezték meg röviddel ezután az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központot, amely az egészségügy területén működő orvosi könyvtárak szakmai központja, továbbképző és középfokú orvosi könyvtáros-képző intézménye lett. Ugyan könyvállományának továbbra is meghatározó részét a szovjet orvosi könyvek és folyóiratok adták, de a teljesség igényével gyűjtötte a magyar orvosi könyveket, folyóiratokat, elindította a Magyar Orvosi Bibliográfiát, rendelkezett a hazai orvosi művek köteles példányainak egy sorozatával. Megszervezte az orvosi bibliográfiai adatszolgáltatást, témafigyelést, fordítószolgálatot. Első igazgatója Gortvay György, helyettese Székely Sándor lett, akit 1959-től az intézmény igazgatójává neveztek ki.

1956. július 2-án kelt a Minisztertanács 114/0/5/1956. számú határozata, amely tervbe vette, hogy az orvosi könyvtárak irányítására életre hívja a Budapesti Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárát, amely a Kari Könyvtárból, az akkor már működő Országos Dokumentációs Központból és az Országos Orvostörténeti Könyvtárból állt volna. A határozat még nem tartalmazta a végrehajtási utasítást, és csak a könyvtári anyagok egyesítésére vonatkozott, ami alaposan eltért a Minisztertanács 1018/1956/III. 9. számú másik határozatától, amelyben az Országos Orvostörténeti Intézet esetleges felállításához kért felméréseket. Utóbbi határozat szerint ez az intézmény a könyvtári tevékenység mellett az orvosi múlt muzeális értékeit gyűjti, megszervezi a létesítendő orvostörténeti, illetve Egészségügyi Múzeum alapjait. Ezt támasztotta alá az egészségügyi miniszter korábbi - 137/1955. sz. - utasítása, amelyben az orvosi és gyógyszerészettörténeti múlt emlékeinek felkutatását és azoknak az Országos Orvostörténeti Könyvtárnál történő bejelentését írta elő. Ezek tudatában indították el az Orvostörténeti Könyvtár Közleményeinek sorozatát, mindez indokoltá tette a költségvetés megemelését, az új épület biztosítását, stb. Az újabb elképzelés keresztezte az addigi logikusan felépített terveket, bár ez még nem volt sem törvény, sem rendelet, de

mégis komoly veszélyt jelentett a jövőt illetően. Egyidejűleg rendezni kellett volna az ORFI-val való gazdasági, költségvetési kapcsolatot is, mert költségvetési év közepén ilyent végrehajtani nem lehet, a következő költségvetési év tervezését is jóval előbb kell elindítani. E határozat megszületésében fontos szerepet játszott a különböző nézetek küzdelme, elsősorban a *Népművelési Minisztériumban* kidolgozott azon elképzelés vált hangsúlyossá, amely a könyvtárügy területén a teljes centralizációt képviselte, nem volt tekintettel a speciálisabb szakmai törekvésekre. Az egyesítési tervet a három intézmény funkcionális összekapcsolásáról szólt, közös gazdasági igazgatást feltételezve. Gyanítható, hogy a felügyeletet az Orvosegyetem tanári kara biztosította volna, ahol nem volt képviselve az orvostörténelem, így mindez károsan befolyásolta volna az Országos Orvostörténeti Könyvtár tevékenységét. A határozat közzététele valóban tekintélyvesztő volt az *Egészségügyi Minisztériumra* nézve, hiszen mindhárom intézmény a minisztérium fennhatósága alá tartozott, költségvetésének volt része. A végrehajtás ellen nemcsak az *Országos Orvostörténeti Könyvtár*, de az *Országos Dokumentációs Központ* is tiltakozott, bár az utóbbi nem emelt volna kifogást az orvostörténeti gyűjtemények velük történő egyesítése ellen. A beadványokra a magasabb minisztériumi vezetés nem reagált, feltehetően komoly erőfeszítések történtek a háttérben a határozat semmisé tétele érdekében. Talán ezt bizonyítja az újabb miniszteri rendelet - tervet, amely az Országos Orvostörténeti Könyvtárat *Orvostörténeti Intézet*té alakította volna át, költségvetésének kezelését továbbra is az Országos Reuma és Fürdőügyi Intézetre bízta volna. Ennek dátuma 1956. október 12-e, valamint ekkor keltezték az *Egészségügyi Tudományos Tanács* elnökéhez címzett beadványt is, amelyben ugyancsak kérték a bizottság támogatását. 1956. szeptember közepén *Simonovits István* miniszterhelyettes meglátogatta az Országos Orvostörténeti Könyvtárat, áttekintette tevékenységét, a könyvtár új épületét. Ebből kitűnt, hogy a minisztérium nem értett egyet az egyesítéssel. *Vilmon Gyula*, a másik miniszterhelyettes viszont úgy nyilatkozott Palla Ákosnak, hogy az egész „határozati ügy” hatalmi torzalkodás: vagy valaki igazgatói állást keres magának, vagy az új intézménnyel kapcsolatba hozott nevek - „kopott önjelölt oroszlánok” - harca, akik ebben a pillanatban jó pártfogót találtak maguknak. Végül a határozatot, illetve a végrehajtási utasítás megfogalmazását nem hajtották végre, hiszen az 1956-os forradalom időszakában nem ez volt a legfontosabb kérdés. Igaz, a határozattal kapcsolatban 1956. október 25-én még egy megbeszélést hívtak össze a Népművelési Minisztérium V. emeleti 519. szobájába, de erre már nem volt alkalom a budapesti harcok miatt.

Már-már úgy látszott, hogy az „egyesített könyvtár” gondolatát végleg elvetették. Igaz, hogy 1957 első felében az egészségügy területén jelentős személyi változások történtek, sok olyan felelős vezető kikerült mindkét minisztérium felső vezetéséből, akik a központi orvostudományi könyvtár ügyét szorgalmazták. 1957 őszén az *Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetében* elhangzott néhány megjegyzés az Orvostörténeti Könyvtár jövőjével kapcsolatban, főleg azután, hogy hivatalosan is megalakult az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ, amely magában foglalta – egy igazgatóság alatt – az orvosegyetem kari könyvtárát is. Amikor ez megtörtént, valakinek ismét eszébe jutott – az ország átalakuló közigazgatási gondjai között – az Országos Orvostörténeti Könyvtár ügye is. *Jáki Gyula*, *Bencze József* és *Palla Ákos* levelezéséből kitűnik, hogy „taktikát váltottak”: az *Orvostörténeti Intézet* helyett inkább a *Könyvtár és Múzeum* kombinációt helyezték előtérbe, hiszen az „intézet” könnyebben beilleszthető lett volna az orvosegyetemmel is

kapcsolatban álló egyesített orvostudományi könyvtárba, viszont a múzeum semmiképpen nem illeszkedett volna a hármaskörű intézménybe. Igaz, az orvos- és gyógyszerészet-történeti múlt emlékeinek, tárgyainak országos gyűjtése feladata lett az Országos Orvostörténeti Könyvtárnak, 1954-től létezett az úgynevezett orvostörténeti múzeumi bizottság Vilmon Gyula miniszterhelyettes elnöke alatt, mindez lehetetlenné tette a minisztertanácsi határozat teljesítését. E gondolat legnagyobb ellenzője – *Hahn Géza* - ekkor időlegesen kikerült az Egészségügyi Minisztériumból (az 1960-as évek elején visszahelyezték). 1957. december 28-án *Vilmon Gyula* miniszterhelyettes azonnal bekért *Palla Ákostól* egy általános helyzetről szóló jelentést, valamint az intézetté való átalakításról szóló rendelet tervezetének szövegét, amit feltehetően a kérdés végleges lezárása érdekében dokumentációnak használtak fel. Ezzel újabb haladékot kapott a határozat végrehajtása, sőt *Jáki Gyula*, *Bencze József* és *Palla Ákos* levélváltásából kitűnik, hogy az ügy „mozgatója” a másik táborba átvált *Gortvay György* lehetett, aki igazgatói tisztsége megtartása érdekében feladta régi felfogását. (Erre ugyan semmi konkrét bizonyíték nincs, de tény, hogy *Gortvay* jelentősen eltávolodott régi elvárataitól.)

Az Orvostörténeti Könyvtár előadásainak sorozatát 1957. február 2-től újra kezdték, bár a statárium miatt ezeket vasárnap délelőtt rendezték, valamint külön engedélyt kellett kérni a Budapesti Rendőrfőkapitányságtól is. Az előadásokat csak a Könyvtár hirdette meg rendezőként, a *Rapaics Rajmund* elnökletével működött akadémiai bizottságról nincs már szó. Az engedélyezés megkönnyítése érdekében *Dénes J. Tamás* rendőr őrnagy, az illetékes osztály vezetője abban állapodott meg *Palla Ákossal*, hogy egy kérelemben 10 előadás programját és megközelítő időpontot jelöljenek meg, ennek megfelelően adták ki az engedélyt. Egy rendezvény nem tarthatott három óránál hosszabb ideig, mivel ennyi időre engedték el a rendezvény hivatalos rendőri felügyelőjét.

Az Egészségügyi Minisztérium döntése után a Könyvtár helyzete stabillá vált, ami kihatott a munkakörülményekre. Az irattár tanúsága szerint szélesedett a hazai és külföldi kapcsolat, növekedett az olvasók száma, nagyobb figyelmet szenteltek a Könyvtárban folyó szakmai társasági élet népszerűsítésére, az előadások színvonalának emelésére. Ebben a vonatkozásban nem szabad elfelednünk, hogy az 1950-es években – főleg a forradalom után – az emberek szívesebben vettek részt „politikamentes” tudományos üléseken, mint bármi más. Az Orvostörténeti Könyvtár tudományos ülései változatos témakörökben szerveződtek, és a napi politikától távolkerült kutatók előadásai hangoztak el. Más volt a helyzet a különböző bizottsági ülésekkel, ahol valóban politikai nézetek képviseltették magukat.

A valós eredmények emelték a Könyvtár tekintélyét, ami kifejeződött abban is, hogy *Palla Ákos* beosztása 1958-ig hivatalosan könyvtárvezető volt, 1958. január 1-jétől tudományos osztályvezetővé, 1961 júliusától könyvtárigazgatóvá nevezték ki. A Könyvtár személyi állománya fordítóval, egy könyvtárossal és raktárossal gyarapodott, lehetőség nyílt megadott feladatokra nyugdíjas szakembereket foglalkoztatni.

Az orvostörténeti szakcsoport ügye

1956 őszén, a Könyvtár jövőjének bizonytalan napjaiban érkezett meg az *Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének* elnökségétől, dr. *Horváth Mihály* titkár aláírásával az értesítés, hogy a Szakszervezet és az *Egészségügyi Tudományos Tanács* elfogadta az

orvostörténeti szakcsoport megalakításának tervezetét és ennek vezetőségére kértek javaslatot. A levél kelte 1956. szeptember 21.-e volt, a választ mielőbb kérték. A levél címzettje *Palla Ákos* volt

Az orvostörténeti szakcsoporttal kapcsolatban a bizonytalanságra az adott okot, hogy már három éve folyt az „igazi orvostörténeti bizottság” vitája, a különböző névsorok első sorban orvosokat vettek számba, másokat nem. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár köré tömörülők azonban nemcsak orvosok, hanem gyógyszerészek, tanárok, bölcsészek, művészettörténészek, könyvtárosok, levéltárosok, teológusok és hasonló bölcsész végzettségűek voltak. Félő volt, hogy a valamilyen ideológia mentén „felsorakozók” éppen ezeket az igen lelkes és mély tudással rendelkezőket szoríthatják ki részben a vezetőségből, részben a valós tagsági viszonyból.

Az orvostörténeti szakcsoport kérdését 1957 őszén vették napirendre, amikor *Bencze József* – az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetén belül a Vas megyei szervezet elnöke – előterjesztette *Darabos Ivánnak*, az új főtitrárnak a szakcsoport kérdését. 1957 októberében, a Szombathelyre kihelyezett elnökségi ülés után *Bencze József* sietve értesítette *Palla Ákost* és *Jáki Gyulát*, hogy értesülései szerint 1958 elején hivatalosan is megalakulhat a szakcsoport. *Darabos Iván* 1957. november 1-én *Palla Ákostól* megkérte a meghívandók névsorát, miközben előkészületek történtek a szakcsoport vezetőségének kiválasztására, a jelölésnél politikai és megbízhatósági szempontok játszottak közre. Elnöknek *Jáki Gyulát*, főtitrárnak *Bencze Józsefet*, titkárnak *Katona Ibolyát* javasolták, akik ellen nem lehetett „kifogás”. Az elnökségbe – a politikai szempontok és a minisztériumi erőviszonyok szerint – 20 főt javasoltak: *Morelli Gusztáv*, *Huszár György*, *Daday András*, *Bíró Imre*, *Telegdi István*, *Gortvay György*, *Hahn Géza*, *Kérdő István*, *Birtalan Győző*, *Schultheisz Emil*, *Balogh János*, *Oláh Andor*, *Regöly Mérei Gyula*, *Szodoray Lajos*, *Halmai János*, *Zsakó István*, *id. Kovács Ferenc*, *Surányi Gyula* és *Palla Ákos*. „Menetközben” kihúzták *Zsakó Istvánt*, *Birtalan Győzőt*, *Balogh Jánost*, helyükbe ismeretlenek jegyezték. A titkári tisztségre *Palla* és *Jáki Gyula Kérdő Istvánt* szeretete volna, de *Bencze József* ragaszkodott az Egészségügyi Minisztériumban fontos tisztséget betöltő *Katona Ibolyához*. (*Jáki Gyula* és *Palla Ákos* nem bízott *Katona Ibolyába*, aki még 1957 nyarán a védőnőképzésben használatos orvostörténeti tankönyv megírásának ügyében kereste meg őket, a tervezet közös elkészítése után azonban egyedül *Katona Ibolyát* bízták meg a könyv összeállításával. Szakmai okok miatt azonban mégsem adták ki a tankönyvet.) Végül mégis elfogadták *Katona Ibolya* jelölését, mert féltek, hogy ellenkező esetben *Hahn Géza* személye kerülne előtérbe, aki ekkor már újból az Egészségügyi Minisztérium osztályvezetője volt.

Az Orvostörténeti Szakcsoport hivatalosan 1958. február 15-én alakult meg az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének épületében. Elnökévé *Jáki Gyula* professzort választották, főtitrára *Bencze József*, titkára *Katona Ibolya* lett. *Jáki* néhány hét múlva bekövetkezett halála után – a Szombathely-Sárváron megrendezett vándorgyűlésen (1958. október 4-5.) – *Farkas Károly* professzort választották elnöknek. Ugyanitt *Haranghy László* akademikust, az MTA Orvostörténeti Bizottságának elnökét, *Simonovits István* első miniszterhelyetttest, *Vilmon Gyula* miniszterhelyetttest társelnöknek. Vezetőségi tag lett *Andriská Viktor*, *Bíró Imre*, *Daday András*, *Farkas Károly*, *Fejjes Béla*, *Gortvay György*, *Hahn Géza*, *Halmai János*, *Huszár György*, *Kérdő István*, *Kovács Ferenc id.*, *Mérei Gyula*, *Morelli Gusztáv*, *Oláh Andor*, *Palla Ákos*, *Surányi Gyula*, *Schmitt Pál*, *Szodoray Lajos*. Pénztárosnak *Schultheisz*

Emilt választották meg. Ezen az ülésen *Schmitt Pál*, az ORFI főorvosa javasolta a *Weszprémi István Emlékérem* megalapítását, mint az orvostörténeti kutatás legmagasabb hazai elismerését. (A megvalósítás érdekében – művészi tervezés, kivitelezés - 10 ezer forintot helyezett letétbe.) A vezetőségben 1958 végén ismét változás történt, az időközben elhunyt *Schmitt Pál* helyébe *Réti Endrét* választották be, Gortvay Györgyöt pedig *Kiszely György* váltotta fel. Gortvay „visszahívása” érthetetlen, hiszen jó viszonyban volt a „szakszervezetiekkel”. 1959-ben a vezetőségbe beválasztották *Székely Sándort*, *Melly Józsefet* és *Ábrahám Ambrus* akademikust. Morelli Gusztáv halála után helyét *Ferencz Gábor* főorvos foglalta el 1960-ban.

Az Orvostörténeti Szakcsoport előadásait az Orvostörténeti Könyvtárral közösen rendezte meg, helyesebben a Könyvtár folytatta eddigi előadássorozatát, a Szakcsoport bevonásával. A rendezvények új formáját jelentette a vándorgyűlések megtartása, amelyeket az ország különböző, orvostörténeti szempontból fontos városában szerveztek meg. Az első vándorgyűlést 1958-ban Szombathelyen és Sárváron, 1959-ben Debrecenben és Sárospatakon, a harmadikat 1960-ban Budapesten, és a negyediket 1961-ben Pécsen és Siklóson rendezték meg. A vándorgyűlések sorát – a nagy siker ellenére – nem folytatták, viszont 1962-ben Budapesten az Apáthy István - Symposium keltette fel a szakma érdeklődését. A Szakcsoport 1964-ben Semmelweis-üléssel kapcsolódott be a Semmelweis - Ház átadása alkalmából tartott rendezvények sorába, majd ezt követte 1965-ben a Semmelweis halálának centenáriuma alkalmából rendezett *Nagyhéten* való részvétel. 1966-ban már nem vett részt a Szakcsoport semmiféle országos szintű rendezvényben, mivel megalakult a *MOTESZ* (*Magyar Orvostársaságok és Egyesületek Szövetsége*), amelynek keretén belül – a Szakcsoport helyébe – megalakult a *Magyar Orvostörténelmi Társaság*.

A *Magyar Orvostörténelmi Társaság* 1965 novemberében történt megalakulása, illetve a *Magyar Orvostudományi Társaságok és Egyesületek Szövetségébe* 1966. április 29-én történt hivatalos felvétele egy jelentős korszakot zárt le. A Szakcsoport ténylegesen egy adott korszak legjobb lehetősége volt, a tudományos társasági élet szerveződésének olyan formáját hozta létre, ami addig és később is idegen volt a hazai tudományos életben. A furcsaságát az jelentette, hogy egy érdekvédelmet jelentő szakszervezetten belül teremtették meg a tudományos társasági élet lehetőségét, természetesen más követelményekhez igazították a tudományos élet szerveződését, nemzetközi kapcsolatait, stb. A Szakszervezet vezetőségében – bár voltak orvosok is - sok olyan személy is döntő szóval rendelkezett, akik nem ismerték mélységeiben az adott kérdést, gyakran az államhatalmat képviselték és nem az adott szakterületet. (Ezek voltak a „mozgalmárok”.)

Az Orvostörténeti Szakcsoporttal kapcsolatos iratokból kitűnik, hogy a vezetőség mennyire függött a Szakszervezettől, igyekeztek kedvükbe járni, összeköttetéseiken át próbálták javaslatukat megerősíteni. Természetesen voltak, akik ebben a közegben jól mozogtak: ilyen volt *Bencze József* – elismerve az orvostörténelemért tett jelentős szakirodalmi és szervezői tevékenységét - is, aki tagja volt a Szakszervezet vezetőségének, jó kapcsolatban állt egyes befolyásos vezetőivel, de amikor megszűnik ez a forma, talajt veszítetté válik. A *Magyar Orvostörténelmi Társaság* a MOTESZ alapszabályzatában rögzített feltételeknek megfelelően 1966. június 23-án tisztújítást hajtott végre, *Farkas Károly* elnököt *Bencze József* váltja fel, egyébiránt maradt a régi vezetőség. (Farkas Károly professzort más társaság is elnökének választotta, így több helyen nem lehetett elnök.) *Bencze József* azonban hamarosan (1966. augusztus 9-én) megvált az elnöki tisztségtől, betegségére és idős korára

hivatkozott, de az igazi indok talán mégis az volt, hogy már idegennek érezte a MOTESZ világát. *Bencze József* sokat tett az orvostörténelem társasági és intézményes formáinak megteremtéséért, jeles kutató és szervező volt. érdemei elévülhetetlenek. Helyét *Szodoray Lajos* professzor, a Debreceni Orvostudományi Egyetem bőrgyógyászati klinikájának igazgatója, tanszékvezető egyetemi tanár vette át, aki régi szervezője volt a hazai orvostörténeti társasági életnek, a Debrecenben tartott vándorgyűlés elnöke, Weszprémi-emlékérmes kutató volt. A *Magyar Orvostörténelmi Társaság* hivatalos és bejegyzett megalakulásával egy jelentős korszak záródott le, és majd a Múzeum és Könyvtár egyesítésével létrejövő *Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtárral* kialakuló együttműködése jelképezi egy újabb korszak indulását. Ez a korszak már sajnos Palla Ákos nélkül (1967. június 2-án elhunyt) kezdődött, akinek múlhatatlan érdemei voltak a Könyvtár megszervezésében, a Múzeum alapjainak lerakásában, az orvostörténeti társasági élet megszervezésében és azoknak a kiterjedt nemzetközi kapcsolatoknak a kiépítésében, amelyek nélkül a hazai orvostörténelem nem indulhatott volna meg felfelé ívelő pályáján.

Az 1966 után újjászervezett hazai orvostörténeti életben továbbra sem szerepelt a kötelező egyetemi orvostörténeti oktatás, csupán szabadon választott tárgy lett, speciális kollégiumban oktatták. 1968-ban a MTA orvosi tudományok osztálya alá rendelt szakbizottságok között nem szerepelt az orvostörténelem, *Haranghy László* akadémikust, a bizottság elnökét az „orvostörténelem” képviselőjével beosztották a *Társadalom-egészségügyi és Egészségügy-szervezési Bizottságba*. *Haranghy* ezt személyes sértésként élte meg, és lemondott a *Magyar Orvostörténelmi Társaság* vezetőségi tagságáról és hivatalosan is feladta orvostörténeti kutatásait. A hazai tudományos életben ez valóban fontos veszteség lett, amit részben kiegyenlített, hogy az Egészségügyi Minisztériumban működött *Egészségügyi Tudományos Tanács*on belül – *Sós József* akadémikus vezetésével – orvostörténeti munkabizottság alakult, ami a szakterület hivatali és tudományos tevékenységét támogatta, illetve folyóirat- és könyvkiadását, tudományos kutatási programjait pénzügyileg biztosította.

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár önállósága

A Könyvtár sorsáról, intézményi átszervezéséről, más intézetekkel való összevonásáról évekig tartó tárgyalások és a háttérben lezajló „taktikázások” után sem döntöttek, bár 1960 után is több alkalommal megkísérelték az Országos Orvostörténeti Könyvtár önállóságát megszüntetni. A Minisztérium azonban minden alkalommal elhárította az indítványt, utoljára 1967-ben, a Palla Ákos halála után kialakult helyzetben. Erre az időre már annyira megszilárdult az Országos Orvostörténeti Könyvtár szakmai helyzete, tekintélye, hogy az ilyen jellegű átszervezés az orvostörténeti kutatások és gyűjteményeinek teljes leértékelését jelentette volna, így a korábban vázolt elképzelések megvalósítása többé nem került szóba.

Az Orvostörténeti Múzeum megalapítása

Az 1950-es évek derekán az Országos Orvostörténeti Könyvtár gyűjteményei nemcsak könyvekre, hanem az orvosi és gyógyszerészeti múlt tárgyi eszközeire is kiterjedtek. Természetesen felvetődött az a gondolat is, hogy ezeket adják át a *Magyar Nemzeti Múzeumnak* vagy az *Iparművészeti Múzeumnak*, de az anyag speciális jellege miatt a gyűjtemények

„egybetartása” mellett döntöttek. Valójában a múzeum alapításának gondolata – ekkor - akaratlanul vetődött fel. A volt Orvosegyesületi vagyon felmérése elsősorban a könyvtárra terjedt ki, de tudták, hogy bizonyos régi múzeumi tárgyak is vannak a pincében, illetve a könyvtárban, ládákban csomagolva. Amikor megkezdődött a könyvanyag folyamatos átszállítása és gépkocsikra rakodása, akkor vált egyértelművé a régi eszközök, oklevelek, edények, emlékanyagok mennyisége, amit közel 10 ezer darabra becsültek. Már az 1951 őszen felvett jegyzőkönyvek szerint ezek a tárgyak is a volt irgalmas-kápolna helyiségébe kerültek, gondosan szétválogatva és leltározva. Az önálló vagy a Könyvtár keretein belül működő Múzeum gondolata már az említett 1952. március 7-i avatási ünnepségen is felvetődött. A kápolna-raktárban elhelyezett gyűjteményt előbb a könyvtárávatón megjelenők, majd Vilmon Gyula miniszterhelyettes egy külön látogatás alkalmával - 1952 májusában - ismét megtekintette. Még ebben a hónapban megalakult az úgynevezett „orvostörténeti múzeumi bizottság”, amelynek tagjai *Bencze József, Daday András, Jáki Gyula, Szodoray Lajos, Palla Ákos*, valamint a minisztérium képviselőiben *Hahn Géza* és *Telegdi István* lettek. A bizottság tevékenységével kapcsolatosan lényeges adat nem maradt fenn, csupán a miniszterhelyettes előtt képviselték az ügyet, időről időre előhozták az egészségügyi gyűjtemény kérdését.

A bizottságot 1955. szeptember 15-én fogadta *Vilmon Gyula* miniszterhelyettes, amikor döntöttek az ügy fontosságáról és anyagi eszközöket biztosítottak a gyűjtemény szakszerű gyarapítására, az egészségügyi intézményekből történő további begyűjtésre, valamint az épület kérdését is megtárgyalták. Az *Egészségügyi Minisztériumnak* a *Műemléki Felügyelőség* meglepetés szerűen, átadásra felajánlotta Semmelweis Ignác szülőházát, amit korábban lebontásra ítélték, de tekintettel műemléki besorolására és szakmatörténeti jelentőségére, a határozatot nem hajtották végre. Ekkor úgy döntöttek, hogy az épületet megszerzik, amelyben elhelyezik a magyar orvostörténeti múzeumi gyűjteményeket. (Korábban már felvetődött a Semmelweis – ház megszerzésének ötlete, amikor a Könyvtárnak kerestek épületet.)

A tárgyi gyűjtemény folyamatos gyarapodását a véletlenek is segítették. 1954 augusztusában így jutott az Orvostörténeti Könyvtár jelentős iparművészeti értéket képező közel-keleti orvostörténeti gyűjteményhez. A Közel-Keletről – Irakból és Iránból – több vasúti szerelvényt kitevő színes fémanyagot hoztak be „ócskavasként” a dunaújvárosi és a csepeli vasmű számára, beolvasztásra. Az „ócskavas” zöme azonban értékes műtárgy volt. Az anyagot a csepeli szabad-kikötő területén raktározták, *Felvinczi Takács Zoltán*, az *Iparművészeti Múzeum* egykori igazgatója hívta fel a figyelmet a ritkaságokra. A Vasmű vezérigazgatója 600 kg súlyig – térítésmentesen – engedélyezte a válogatást és a beszállítást az Orvostörténeti Könyvtárba. Ekkor keletkezett az *Iparművészeti Múzeum* közel-keleti gyűjteménye is, amelyből az orvostörténeti vonatkozású tárgyakat hivatalosan átengedtek az Orvostörténeti Könyvtárnak.

Az orvostörténeti múzeum ügyét szolgálta a *Magyar Tudományos Akadémia* épületében, 1955-ben rendezett tudománytörténeti kiállítás, ahol néhány vitrint az Országos Orvostörténeti Könyvtárban őrzött gyűjteményből rendeztek be. Szóba került a *Budapesti Orvostudományi Egyetemen* őrzött orvostörténeti gyűjtemények esetleges átadásának kérdése is, de ettől az egyetem elhatárolta magát, hiszen maga is egyetemtörténeti múzeum megalapításának gondolatával foglalkozott. Az egyetemi felmérésből azonban kiderült, hogy a Bőrkinikán veszélybe került *Nékám Lajos* professzor híres könyvgyűjteménye, amelyről megnyugtatóan gondoskodni kellett. Az *Orvostudományi Egyetem* több lépésben adta át az

Orvostörténeti Könyvtárnak a Nékám-gyűjteményt, így biztosítottá vált a szakszerű feldolgozás és értékvédelem.

Az új könyvtári épületben végre megfelelő körülmények alakultak ki. Az addig különböző helyeken raktározott könyvállomány végre egy épületbe került, sőt további bővítésre is jelentős lehetőségek nyíltak. Reprezentatív teret jelentett az olvasóterem, ahol a tudományos előadásokat is rendezték. A pincében, a földszinten, az első, és a második emeleten könyvraktárakat alakítottak ki. A második emeleten került elhelyezésre az egykori egyesületi múzeum tárgyi gyűjteményeinek maradványa, illetve azok a műtárgyak, amelyeket már a Könyvtár időközben megvásárolt, illetve a kötelező műtárgy begyűjtési rendeletek szerint beszállított.

Az *Országos Orvostörténeti Könyvtár* 1956 január elsejétől önálló költségvetési intézménnyé vált, az ORFI kezelte költségvetését, biztosította a működés feltételeit, az intézmény beszerzéseit, stb. A személyi állomány lényegében nem változott, csupán két fővel lehetett bővíteni a munkatársak létszámát. Fontos döntés volt, hogy múzeumi elveket kiterjesztették a könyvgyűjteményre is, következetes állománygyarapítással az Orvostörténeti Könyvtár igazi „Könyvmúzeum” lett.

1957. december 28-án az *Egészségügyi Minisztérium* levélben értesítette az *Országos Orvostörténeti Könyvtár* vezetőjét, hogy megkezdik Semmelweis Ignác szülőházának újjáépítését. Ennek előkészítésére 1958. január 10-én „tárcaközi megbeszélést” tartanak az *Egészségügyi -, a Művelődésügyi-, a Pénzügyminisztérium és az Országos Műemléki Felügyelet* részvételével. Ekkor elvi döntés született a műemléki tervek elkészítéséről, az egyes minisztériumok feladatairól és határidő meghatározásáról. Feltehetően ennek köszönhető, hogy az *Egészségügyi Minisztérium* 1958 februárjában újjászervezte a „múzeumi bizottságot”. Az ügy irányítása Vilmon Gyula miniszterhelyettestől átkerült Simonovits István első miniszterhelyetteshez, aki megbízta Katona Ibolyát az új bizottság megszervezésével, majd az *Egészségügyi Minisztérium* ismételten megbízta a Könyvtár vezetőjét az orvostörténeti tárgyak begyűjtésével, felkutatásával és biztonságos helyen való tárolásával, a tervezett múzeumi kiállítás tématervének előkészítésével.

A Múzeum megvalósítása ettől függetlenül vontatottan haladt. Az 1958-ban megalakult *MTA Orvostörténeti Bizottsága* is negyedévente tartott ülésein mindig foglalkozott a *Semmelweis* szülőházának kérdésével. Az ügy alakulása csak ezen ülések jegyzőkönyvein keresztül követhető nyomon, mert az úgynevezett *Múzeumi Bizottság* az *Egészségügyi Minisztérium*ban tartotta üléseit, iratanyaga is beépült a miniszterhelyettesi iratanyagokba. A *Semmelweis Ház* ügye 1960-tól felgyorsult, hiszen az *Egészségügyi Minisztérium* nemcsak felügyelte alá vonta az Apród utcai épületet, hanem költségvetéséből jelentős összeget biztosított az épület műemléki megtervezésére, a kiállítási tér kialakítására. A munkálatok már 1962-ben olyan állapotba kerültek, hogy – amint az *MTA Orvostörténeti Bizottságában* elhangzott beszámolókból kitűnik – már a múzeumi személyzet szakmai kiválasztásával is foglalkozniuk kellett. A Könyvtár második emeletén alakították ki a munkatársak munkahelyét. Az igazgató kiválasztása, megbízása továbbra is „politikai beleegyezésen” alapuló kérdés lett. 1963. január elsejétől e tisztségre – mivel a minisztériumi döntés értelmében az ORFI keretén belül, de a Könyvtártól független önálló költségvetési szervezatként működhetett – Varga Lajost, az ETT osztályvezetőjét – nevezték ki, akit az *Egészségügyi Minisztérium* jelölt. Varga Lajos tagja lett az *MTA Orvostörténeti Bizottságának*, a *Sem-*

melweis Orvostörténeti Múzeum Bizottságának. Orvostörténeti érdeklődését és tevékenységét bizonyította, hogy akadémiai doktori értekezését a hazai közegészségügy történetéből írta. Mindig a közegészségügy területén működött, 1947-1950 között az OKI igazgatója is volt. Varga Lajos kinevezése sokakat váratlanul ért, hiszen addig nem jelent meg az orvostörténészek körében, nem látogatta a Könyvtár előadásait. Sokan az addig jelentős szervezőmunkát végző *Palla Ákos* kinevezését várták, vagy esetleg a *Semmelweis Múzeumi Bizottság* valamelyik tagját. A Minisztérium felsőbb vezetésének döntése értelmében a Múzeum élére csak orvos kerülhet, aki az orvostörténelem tárgyköréből tudományos fokozattal is rendelkezik. Ebből a szempontból *Bencze József* is számításba jöhetett volna, aki reménykedett is a kinevezésben. *Varga Lajos* valóban felkészült feladatára, amit az előbb említett múzeumi bizottság 1963. június 1-jén tartott ülésének jegyzőkönyve is bizonyít, ahol mindenre kiterjedő programot terjesztett elő. Már ekkor kiderült, hogy az épület jelentős gyűjtemények befogadására kevés, így a mellette álló területen, a Múzeum utcai homlokzatának copfstílusát követő épület felépítését javasolta. Ennek elvben nem volt akadálya, csak a költségvetési feltételeket kellett biztosítani. (Ez az elképzelés mindig feléledt, de városrendezési szempontokból nem valósulhatott meg.). *Varga Lajos* 1963. szeptember 26-án balesetben elhunyt, utódjáról gyorsan kellett gondoskodni. Felmerült újból *Ben-cze József* neve, akiben megvolt a „politikai bizalom”, de az ügyek vitelét ismét *Palla Ákosra* bízta, és igazgatóhelyettesé nevezték ki. 1963. október 7-én *Bencze József* úgy irt *Palla Ákosnak*, hogy csak akkor vállalja a felajánlott igazgatói tisztséget, ha az anyagi szempontból megfelelő lesz, hiszen Szombathelyhez köti mindennapi élete, ott két állásból van jövedelme. Ekkora változásra sem anyagi, sem életvitelbeli szempontból nem készült fel, különböző betegségeire is tekintettel kell lenni. Feltehetően *Bencze Józsefet* később csak arról tájékoztatták, hogy a *Semmelweis Múzeum* igazgatója *Fekete Sándor* professzor lesz. *Palla Ákos* 1963. november 1-től a Könyvtár szaktanácsadójának *Bencze Józsefet* nevezte ki, aki feladatait Szombathelyről látta el.

1963. október 7-én *Farkas Károly*, az ORFI igazgatója *Fekete Sándor* professzort, a Szövetség utcai Kórház (volt Poliklinika) nyugalmazott igazgatóját a *Semmelweis Múzeum* igazgatójának kinevezte az elhunyt Varga Lajos utódjaként. *Fekete Sándor* professzor a magyar nőorvoslás egyik meghatározó egyénisége volt, és bölcs vezetője lett a *Semmelweis Orvostörténeti Múzeumnak*. A gyakorlati múzeumi munkába nem szőtt bele, inkább egyetemi és akadémiai szervezetek előtt képviselte az orvostörténelem ügyét. Helyettesének *Antall Józsefet* kérte fel, akiben jó szemmel felismerte a tehetséget, a szervező képességet és a fáradhatatlan munkabírását.

Nemzetközi kapcsolatok

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár alapításától kezdve bel- és külföldi kapcsolatok kiépítését tervezte, de a könyvtár kezdeti, még bizonytalan helyzetében nem tudott evvel foglalkozni csak a Könyvtár hivatalos megnyitása után tehetett lépéseket. Még 1951 őszén Elekes György és *Palla Ákos* megbeszélésein pontosan felvázolták az egyetemekkel, akadémiai és intézményekkel történő kapcsolatfelvétel tervezetét, amelyhez azonban az orvostörténeti előadások megindítása, rendezett könyvtári körülmények kellettek. A hivatalos megnyitó után *Rusznayák István*, a MTA elnöke közvetítésével kiépült a moszkvai és a har-

kovi orvosegyetemek orvostörténeti intézeteivel a kapcsolat, amely először adatszolgáltatásokra, orosz nyelvű kiadványok megküldésére szorítkozott, később a moszkvai egyetem orvostörténeti intézetére, elsősorban *Petrov* professzor meghívásaira korlátozódott. Ismerve az adott kort, a külkapcsolatok megvalósítása – még a szocialista országok vonatkozásában is – a felettes hatóságok engedélyével történt, a nyugati kapcsolatokat biztonságpolitikai szempontokból vizsgálták, engedélyezték, rendszeresen ellenőrizték. Minden egyes esetet jelenteni kellett, illetve a kapott levelekre adott válaszokat is be kellett mutatni. A rendszert szigorúan betartották és betartatták. Az Magyar Tudományos Akadémia intézetei és az egyes osztályok irányítása alá sorolt tudományos társaságok önálló külkapcsolatot csak az MTA elnöksége alá tartozott külkapcsolatok osztálya felügyeletével és ellenőrzésével létesíthettek, a külkapcsolatok osztálya pedig a Belügyminisztérium kihelyezett részlegeként tevékenykedett. Az egyes minisztériumok költségvetési keretében működő tudományos intézetek külkapcsolatai az előbbi rendszerben épülhettek, a többszörös ellenőrzés valóban az önállóság legapróbb lehetőségeit is kizárta. Az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete keretén belül megszervezett *Orvostörténeti Szakcsoport* külkapcsolatai is elsősorban a szocialista országokkal való kapcsolattartásra korlátozódtak, minden elképzelést egyeztetni kellett a Szakszervezettel, akiktől a rendezvényekre a pénzügyi fedezetet is kérni lehetett. Nyugati résztvevőt meghívni szinte lehetetlen volt, ha igen, az már csupán a felügyelő minisztérium nemzetközi kapcsolatok főosztálya engedélyével és pénzügyi segítségével történhetett. Ezen hivatali ügymenetben csak az 1960-as évek hozott némi átalakulást, látszólag szabadabb lett, de ellenőrzési szempontból semmi nem változott.

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár kezdetben csak hazai intézményekkel állt kapcsolatban, elsősorban egyetemekkel, könyvtári közgyűjteményekkel. Lényegében a régi kiadványok beszállítása és az úgynevezett muzeális begyűjtés volt a kapcsolatfelvétel tárgya, de később erre épült fel a tartós kontaktusok rendszere. A kapcsolatteremtés eszköze 1952 tavaszától a Könyvtárban megrendezésre kerülő orvostörténeti előadások lettek, az előadások alkalmával készült résztvevői névjegyzékeken a régi kutatók mellett főként intézetek hivatalos képviselői szerepelnek, majd őket fokozatosan felváltották az adott intézményekből érkező, ténylegesen a téma iránt érdeklődők és kutatók. Az előadásoknak valódi kapcsolatépítő szerepe lett, sokan a meghívók alapján, illetve az *Orvosi Hetilapban* megjelent hirdetésekéből vettek tudomást a Könyvtár létezéséről. A Könyvtár ezen megjelenési formája szervező erőt jelentett, gondoljunk csak az akadémiai bizottság és a szakcsoport elképzelésére, amelyekből nemcsak az Orvostörténeti Könyvtár szellemi háttere épült ki, de érezhető versengés indult a hazai orvostörténeti élet megszervezéséért. Ennek természetesen voltak pozitív és negatív vonatkozásai: hosszabb távon ugyanis a Könyvtár nem lehetett a kiépülő rendszer irányítója, de olyan szervezetre, intézményre volt szüksége, amely nem ellenséges az intézménnyel. Az 1950-es években (de később is) a rendszer ideológiája hatásos fegyvernek bizonyult, ezzel bárkit be lehetett emelni vagy kizárni a közéletből. A jegyzőkönyvekben ismételten megjelenő „*jobboldali ideológia megtestesítője*”, vagy a „*hibás jobboldali megnyilvánulások*” kifejezések valódi küzdelmet tükröztek. Ténylegesen átlépték a tudományos élet kereteit, előbb a tisztségviselésre kiszemelt személy politikai múltját vizsgálták, csak másodsor vették figyelembe a tudását. (Példa erre *Farkas Károly* professzornak a szakcsoport elnöki tisztségére történt jelölésének esete, hiszen sokáig „vizsgálták” alkalmasságát, melynek egyedüli oka, hogy nem volt az MSZMP-nek a tagja.)

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár első „nyugati” kapcsolata 1952 januárjában épült ki *Bartók Imre* egyetemi magántanár, a hazai szemésztörténeti kutatások jeles képviselőjének közvetítésével a Délafrikai Köztársaságban élő dr. *N. Finn* - az 1930-as években Magyarországról elszármazott dr. *Finn Nándor* - főorvossal, aki a *Magyarok Világszövetsége* által közreadott *Hírek* c. kiadványában találkozott az Országos Orvostörténeti Könyvtár megalapításáról. A felsőbb hatóságok által engedélyezett kapcsolatból a könyvtár számos igen értékes könyvvel, és a múzeumi gyűjtemény ritka népi gyógyászati tárggyal gyarapodott. Mai szemmel szinte nevetséges ellenőrzési rendszerhez kellett idomulni, az ajándékozott könyvek és tárgyak bonyolult vámellenőrzéseken estek át, ami egy valóban szigorú ellenőrzési folyamat működését tükrözte.

Az egyéni ismeretségekből épültek ki az Országos Orvostörténeti Könyvtár romániai kapcsolatai: részben *Jáki Gyula* professzor közvetítésével, aki a szegedi orvosegyetemi kapcsolatrendszer alapján hívta fel a figyelmet a marosvásárhelyi orvosegyetem orvostörténész professzorára *Spielmann Józsefre*, a jeles orvostörténész *Kótay Pálra*, majd *Izsák Sámuelre*. Általuk jött létre kontaktus a 20. századi közép-európai orvostörténeti kutatás kiváló egyéniségével, *Valeriu Bologával*, a kolozsvári egyetem orvostörténelem professzorával. Az Orvostörténeti Könyvtár legerősebb külföldi kapcsolata Románia lett, hiszen az erdélyi kutatókon kívül összeköttetés jött létre a bukaresti, a iasi egyetemek orvostörténeti tanszékeivel, lényegében a román tanszékeken keresztül a szófiai, és a plovdivi egyetemekkel is. 1960-ban hivatalosan is aláírták a magyar-román orvostörténeti kutatásokat segítő egyezményt, bár az aláírók személyükben csak Marosvásárhelyt és Kolozsvárt képviselték, de a nyilatkozatban egész Románia ilyen irányú érdekeiről szóltak. Az akkori rendszer csak az általuk ismert személyekben bízott, így nem lehet csodálkozni, hogy csak azok a kutatók jöhettek Budapestre, illetve lettek delegálva a román intézményekbe tanulmányútra, tudományos rendezvényekre.

Az előbbi bizalmi rendszer fokozottabb mértékben mutatkozott meg a magyar-szovjet kapcsolatok kiépítésében és működésében. Az Orvostörténeti Közlemények segítségével épültek tovább a szovjet kapcsolatok, hiszen Moszkván, Harkovon keresztül a leningrádi, a minszki, a kijevi egyetemekkel is létrejött a kontaktus. Az ungvári egyetemen *Szilvay Konstantin* lett a magyar-orosz kapcsolatok igazi tudományos szervezője, aki valójában magyar volt, de „modoros elvtársi” levelei nagy óvatosságról, és a „népek barátságának” gyakori hangoztatásával leplezett jóindulatáról tanúskodnak. *Schultheisz Emil* és *Tardy Lajos* 1960-ban megjelent *Fejezetek az orosz-magyar orvosi kapcsolatok múltjából* c. könyvéhez nemcsak tanácsokat adott, de a maga lehetőségeit igénybe véve segítette Tardy Lajost, oroszországi helyi kutatásait is. Attól függetlenül, hogy külön szovjet-magyar orvostörténeti együttműködést rögzítő nyilatkozat vagy megállapodás nem született - ez abban a korban magától értetődő volt -, 1955-től szinte minden évben kizárólag *Borisz Petrov* akadémikus, a moszkvai I. sz. Orvostudományi Egyetem orvostörténeti tanszékének vezetője jött Budapestre, 1959-től az Orvostörténeti Szakcsoport vándorgyűléseit is látogatta. Ezt magyar részről befolyásolni nem lehetett, sőt más személy meghívására sem lehetett javaslatot tenni. A szovjet egyetemekkel történt levelezésből kitűnik, hogy sok kiemelkedő tudású orosz orvostörténész működött több helyen, akik szakszerű és elmélyült vizsgálódásokra utaló kérdéseikre kértek választ.

Az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetén és az Egészségügyi Minisztériumon keresztül épült ki a Könyvtár és az Orvostörténeti Szakcsoport együttműködése a Német Demokratikus Köztársaság egyetemén működő orvostörténeti tanszékekkel, bár ezt megelőzte néhány egyéni kapcsolat. A személyes érdeklődés, levélváltás az Orvostörténeti Közlemények megjelentetése után indult meg, a nagyobb könyvtárakba megküldött kötetek közleményeire reagáltak, illetve ezekkel kapcsolatban tettek fel szakmai kérdéseket a német kutatók. Az egyéni kapcsolat szélesebb lett, mint a hivatalos, a magyarországi rendezvényeken megjelenők nem minden esetben voltak kutatók vagy tanszékeken működő orvostörténészek. Az NDK területéről sokkal nehezebb volt egy szakmai rendezvényre kiutazni, mint Romániából, bár utóbbi helyen is hivatalos meghívólevél és a bukaresti Egészségügyi Minisztérium különleges engedélye kellett. (Spielmann József 1958. évi meghívása is majdnem két évet vett igénybe, míg megkapta a kiutazási engedélyt.) A leggyakoribb levélváltás – csak szakmai kérdésekre és kérésekre korlátozott tartalmú levelek esetében – *Spielmann József, Izsák Sámuel, Valeriu Bologa* és a Könyvtár vezetője között volt, akik orvostörténeti jelentőségű személyekre, eseményekre, könyvekre vonatkozóan kértek információt. Az 1950-es évek közepéig magánjellegű „információ cserére” nincs utalás, hiszen a román hatóságok ellenőrizték a külföldi kapcsolatokat, még ha azok hivatalos, és „baráti országba” küldött levél útján zajlottak is.

Az előbbiekhöz hasonlóak jellemezték a Könyvtár és a többi „szocialista ország” egyetemeivel (Prága, Olmutz, Krakkó, Wrocław, Zágráb, Berlin, stb.) kiépült szakmai kapcsolatokat, amely 1955-től több európai és amerikai egyetemmel, orvosi könyvtárakkal, orvos- és gyógyszerésztörténeti társaságokkal, kutatóintézetekkel bővült.

A kapcsolatépítés igazi eszköze az *Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei* volt, a kinyomtatott 500 példány felét a felsőbb hatóságok által ellenőrzött és engedélyezett nyugati címekre megküldték. Erre épült a Könyvtár kiadványcsere rendszere, így az Orvostörténeti Könyvtárban már megtalálható volt az összes jelentős orvos-, tudomány-, és gyógyszerésztörténeti folyóirat, amelyek megrendelésére nem lett volna anyagi lehetőség. A folyóirat kiadásában kételkedők is elismerték, hogy a lap valódi szakmai bravúr lett. 1957. július 2.-án kelt, az Országos Széchényi Könyvtárnak címezett jelentés szerint a Könyvtár a Közleményekért harminc országból kapott könyv- cserepéldányt és orvostörténeti folyóiratot, az intézetek között kiépített szakmai kapcsolat révén 45 országgal álltak szakmai levelezésben. Lényegében erre a kiadványcserére épült a devizaigényes könyvek és folyóiratok beszerzése. A cserepéldányok átvétele bonyolult volt: a Vámhivatal felé igazolni kellett a cserepéldány „jogosságát”, valamint azt, hogy ingyen érkezett be az országba. Gyakran egy-egy könyv beérkezésének dokumentációja egy köteg iratot jelentett. A sok adminisztrációt érdemes volt vállalni, hiszen ebben az időben az intézmény valutakeretéből talán egy könyvet lehetett megrendelni, illetve megvásárolni.

E siker jogosította fel a Könyvtár köré csoportosuló kutatókat, hogy szakmai szempontból sürressék az orvostörténeti szakcsoport megalakítását, a *Nemzetközi Orvostörténeti Társaságba* történő bekapcsolódást, ami ugyancsak felső szintű engedélyekhez volt kötve, de a nemzetközi ismertség és kapcsolatépítés újabb lehetőségét is magában hordozta. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár ugyan nem kezdeményezhette az akadémiai bizottság megalakítását, de minden lehető fórumon szorgalmazta. A minisztérium az elképzelésekkel kapcsolatban egyetértést tanúsított, a végleges formák kialakulásáig azonban az Or-

vostörténeti Közlemények szerkesztőbizottságának „politikai megerősítését” javasolta, és szakmai kérdésekben hivatalos képviselőnek ismert el.

Természetesen a külkapcsolatok hivatalos kiépülése még nem jelentette a közvetlen kontaktus létrejöttét. A legaktívabb – mint az előzményekben vázoltunk – a magyar-román kapcsolat volt, amely a két ország államközi szerződésének egészségügyre vonatkozó pontja értelmében, a két Egészségügyi Minisztérium éves szakembercsere programján keresztül valósult meg. Az államközi kapcsolatok adta lehetőségeket egészítette ki az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete, akik saját kapcsolat-rendszerrel is rendelkeztek. Ennek ellenére nehezen haladtak a meghívásos ügyek, például a marosvásárhelyi *Spielmann József* és *Kóta Pál* 1955-1960 között csak egy-egy alkalommal járhattak Budapesten, miközben igen értékes történeti adatokat küldtek az Orvostörténeti Könyvtárnak, rendszeresen publikáltak a Közleményekben.

A nyugati országok orvostörténeti szervezeteivel és tudományos rendezvényeivel „élő”, közvetlen kapcsolat nem volt, hiszen a részvételre kivételes esetekben sem adtak engedélyt, illetve a kiutazáshoz szükséges devizakeretet. Az egyéni részvételt gátolták az útlevel problémák és a deviza gondok. Valamivel jobb helyzetben voltak az MTA alá tartozó tudományos társaságok, de – mint említettük – kapcsolattartásukat ellenőrizték, kiutazni csak a rendszerhez igen „közel állóknak” lehetett. A sok nehézség ellenére az 1950-es évek végére az Országos Orvostörténeti Könyvtár 210 külföldi intézménynek küldte meg a Közleményeket, ezek közül 143 országgal állt folyamatos szakmai levelezésben.

Az előbb vázolt nemzetközi ismertség és a korszakra nem jellemzően élénk külföldi kapcsolatok még nem jogosította fel az Országos Orvostörténeti Könyvtárat, és az Orvostörténeti Szakcsoportot, hogy a felügyelő hatóság engedélye nélkül önállóan alakítson ki újabb kapcsolatokat, csatlakozzon a nemzetközi tudományos élet szervezeteihez, rendezvényeihez.

Példa erre, ahogy „megrótták” *Oláh Andort*, hogy engedély nélkül elfogadta a *Nemzetközi Orvostörténeti Társaság* által felajánlott tagságot. Oláh Andor 1958-ban meghívással rokon látogatáson volt Franciaországban és Párizsban felkereste a *Nemzetközi Orvostörténeti Társaság* meghirdetett tudományos ülését. Az egyik előadáshoz hozzászólt, aminek alapján az ülésselnök a Nemzetközi Orvostörténeti Társaság állandó irodájában rendes tagságra terjesztette fel Oláh Andort. Az erről szóló értesítésre „tört ki a botrány”: hogyan, miért vett részt azon az ülésen és ki jogosította fel a tagság elfogadására. A tagságról Oláh Andornak hivatalosan le kellett mondani, bár a NOT erről nem vett tudomást és továbbra is tagnak tekintette. Az 1960-as évek közepén is csak bonyolult állami engedélyezéssel lett a Nemzetközi Orvostörténeti Társaság tagja *Bencze József*, *Haranghy László*.

Másik példa: 1960 januárjában *Raffy Ádám* javaslatot tett Palla Ákosnak, hogy az Országos Orvostörténeti Könyvtár vagy az Orvostörténeti Szakcsoport vegye fel a kapcsolatot a Reggio Emiliában megalakult (1960. június 5-én) *Nemzetközi Kórház-történeti Társasággal*, amelynek alapszabályzatát is megküldte. Palla Ákos 1961. január 6-án kérelmemmel fordult a Minisztériumhoz, amit 1961. február 23-án elutasítottak: „Az Egészségügyi Tudományos Tanács véleménye szerint ilyen külföldi kapcsolat – szakszervezeti szakcsoport esetében sem – nem létesíthető.” A levél ezután említést tett a későbbiekben megalakított MOTESZ szervezésének tervezetéről és majdani lehetőségeiről, de addig is „nincs lehetőség arra, hogy kijelölt személy hazánkat képviselje, tehát ilyen ügyben külföldre utazhasson.”

A rendszer „betegesen” elutasított minden olyan kapcsolatfelvételt, amely közvetlen személyes ismeretséget feltételezett, illetve amikor nem tudta ellenőrizni a külföldi rendezvényeken történeteket. Ez a bizalmatlanság zárta el a magyar tudományos életet a nemzetközi tudományos szervezetektől, és a tudományos társasági élettől. Az Orvostörténeti Könyvtár és az Orvostörténeti Szakcsoport két alkalommal is megpróbálta az Egészségügyi Minisztériumon keresztül a Nemzetközi Orvostörténeti Társasággal való kapcsolatfelvételt, de mindig elutasították. 1956 után lépéseket tettek a szocialista országok közötti tudományos kapcsolattartás új formáját kialakítani, amelyet nemzetközi egyezmények vagy két ország megállapodása koordinált volna. Ez valóban jelentős fejlődést hozott az 1950-es évek elején megnyilvánuló teljes elzárkózáshoz képest, de ez sem jelentette a teljes mozgás szabadságot. Ekkor is mindenhez engedélyt kellett kérni, javaslatok, hozzájárulások, véleményezések sokaságát kívánták meg. A másik új forma a „megtervezett ütemtervek” bevezetése volt: évente biztosítottak egy finansziális, és létszám keretet, ennek értelmében lehetett külföldi utakat tervezni. Ajánlani kellett a szóba jöhető személyt, a jelölésnél figyelembe vették az illető megbízhatóságát, munkakörét, tömegszervezetekben kifejtett munkáját, stb., legkevésbé szakmai felkészültsége nyomott a latba. Ha éppen nem arra esett a választás, akinek a személyével a felsőbb szervek is elégedettek voltak, megbízhatónak tartottak, az elutasításban megnyugtatták, hogy jövőre biztos sikerülni fog, de értse meg, hogy „x” most ilyen olyan ok miatt megérdemli a kiküldetését. (Az Orvostörténeti Szakcsoport levelezésében több ilyen eset található.)

Az Orvostörténeti Könyvtár nemzetközi kapcsolatai semmivel sem voltak rosszabbak, mint a hasonló intézményeké, de szerencsére találtak egy olyan lehetőséget – a kiadványcserét –, amit nem lehetett hivatalosan elutasítani vagy korlátozni. Ha egy ponton – például a Nemzetközi Orvostörténeti Társasággal való közvetlen kapcsolatfelvétel – túllépték a megszabott határt, akkor kemény elutasításban részesültek. A szabadabbnak tűnő szocialista országokkal való kapcsolattartás is csak a megbízhatóság elvén nyugodott, mindig azok jöttek illetve utaztak ki, akikben bizalom volt, ezen változtatni, vagy tágítani a kört nem lehetett.

NÉVJEGYZÉK

ALFÖLDY Zoltán (1904-1992) mikrobiológus, egyetemi tanár, Kossuth-díjas (1962). 1951-1974-ben a SOTE mikrobiológiai intézetének igazgatója, tanszékvezető egyetemi tanár. Az ETT titkára (1951-1968), elnöke (1968-1974). Számos alapvető mikrobiológiai monográfia és tankönyv szerzője. Orvostörténeti munkája: Högyes Endre élete és munkássága. Bp. 1962.

ABÁDI Gyula orvos, az Egészségügyi Minisztérium osztályvezetője, később az Orvostörténeti Szakcsoport vezetőségi tagja.

BALOGH András kecskeméti belgyógyász főorvos. Surányi Gyula felhívására foglalkozott orvostörténelemmel, tagja volt az Orvostörténeti Szakcsoportnak és vezetőségének.

BALOGH János (1922-1998) sebész, 1953-tól a Szent János Kórház főorvosa. Elsősorban sebészettörténettel foglalkozott, feldolgozta a Szent János Kórház történetét. Tagja volt az Orvostörténeti Szakcsoportnak, majd a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak.

BENCZE József (1893-1970) orvos, főorvos, tisztii főorvos. 1922-1944-ben körorvos, 1944-ben deportálták. 1945-1949-ben városi főorvos, 1949-1956-ban börtönorvos, 1956-tól

Szombathelyi tisztifőorvosa. 1958-1964-ben az MTA Orvostörténeti Bizottságának tagja, 1958-1966-ban az Orvostörténeti Szakcsoport, 1966-1970-ben a Magyar Orvostörténelmi Társaság főtíkára, a Nemzetközi Orvostörténeti Társaság tagja, Vas megye és Szombathelyi orvostörténeti emlékeivel foglalkozott.

BARTÓK Imre (1892-1979) orvos, szemorvos, egyetemi magántanár. A Magyar szemészet története. Bp. 1954. c. orvostörténeti könyv szerzője. Tagja volt az Orvostörténeti Szakcsoportnak és a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak

BERNDORFER Alfréd (1904-1985) orvos, sebész. A második világháború alatt katonaeorvos, 1945 után különböző fővárosi kórházban sebész, 1957-től a Heim Pál Gyermekkórház főorvosa, kiváló sebészeti munkák szerzője. Foglalkozott embriópatológiával, plasztikai sebészettel. Orvostörténeti munkái a plasztikai sebészet történetével és a fejlődési rendellenességekkel kapcsolatosak. Kiemelkedő könyvgyűjtő volt.

BIRO Imre (1905-2000) szemész, főorvos, az orvostudományok doktora /1978/. egyetemi magántanár. 1931-1935-ben a szemészeti klinika gyakornoka, 1935-1940-ben tanársegéd, 1940-1945-ben a Kaszab Poliklinika főorvosa, 1951-1975-ben a Sportkórház főorvosa. Az örökletes szembetegségek nemzetközileg elismert szakértője. Jelentős orvostörténész, Grósz Emil munkásságának kutatója

BIRTALAN Győző (1929-) orvos, orvostörténész, egyetemi tanár. Belgyógyász, körzeti majd felülvizsgáló főorvos, az OODK főigazgatója, 1981-től a SOTE Orvostörténeti Tanszékének docense, egyetemi tanára. 1954-ben kapcsolódott be az orvostörténeti társasági életbe, az Orvostörténeti Szakcsoport, majd a Magyar Orvostörténelmi Társaság tagja, vezetőségi tagja, az utóbbi főtíkára és alelnöke, Wespri Emlékérmes. A Nemzetközi Orvostörténeti Társaság tagja. Számos kiemelkedő orvostörténeti munka szerzője.

DADAY András (1889-1973) orvos, orvostörténész, egyetemi magántanár. 1915-1917-ben katonaeorvos, 1917-1920-ig Kolozsvárott gyakorló orvos. 1920-1927-ig kórházi orvos, 1927-től az OTI belgyógyász főorvosa. 1934-től Szegeden az orvostörténelem magántanára, 1938-1944-ben az Állatorvosi Főiskolán az állatorvoslás történetének főiskolai tanára, 1945-től körzeti orvos. 1961-1973-ban a Szabadság téri református egyházközség világi főgondnoka. Tagja volt az Orvostörténeti Szakcsoportnak, a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak, amelynek elnökségi tagja lett. 1973-ban Wespri emlékérmes lett. 1958-1964-ben az MTA Orvostörténeti Bizottságának tagja, az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőbizottságának tagja.

ELEKES György, Diósadi (1905-1977) orvos, orvostörténész, egyetemi magántanár. 1931-1948-ban a debreceni I. belklinika munkatársa, 1938-1944-ben az orvostörténelem magántanára, 1948-1953-ban OTI főorvos, 1953-1974-ben felülvizsgáló főorvos. 1935-ben orvostörténeti folyóiratot alapított. 1951-ben szerepet vállalt az Országos Orvostörténeti Könyvtár tudományos programjának kidolgozásában. 1975-ben Wespri-érmes kapott. Széles szakirodalmi munkásságot fejtett ki.

FALUDI Géza (1840-1885) orvos, gyermekorvos, egyetemi magántanár, numizmatikus. Bókai János munkatársa, majd 1867-ben Pesten magánkórházat alapított. 1883-ban egyetemi magántanár. A Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője volt. Jeles éremgyűjtő és a gyorsírás egyik meghonosítója.

FARKAS Károly (1905-1979) orvos, kórboncnok, orvostörténész, c. egyetemi tanár. 1941-ben a gyakorlati kórbonctani diagnosztika egyetemi magántanára. 1945-től a Poliklinika

főorvosa, 1974-től az ORFI igazgató főorvosa. Nevéhez fűződik az orvosképzés és továbbképzés egyik hatékony ágának, a kliniko-patológiai konferenciáknak rendszeres kialakítása. Megalapította az OTKI reumatológiai tanszékét, a klinikai reumatológiát. 1972-ben MTA aranyérmet kapott. Szerepe volt a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és az Országos Orvostörténeti Könyvtár szervezeti egyesítésében, elnöke volt (1958-1966) az Orvostörténeti Szakcsoportnak, a Magyar Orvostörténeti Társaságnak (1966-1970), elnöke volt (1958-1970) az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőbizottságának.

FEKETE Sándor (1885-1972) orvos, nőorvos, egyetemi tanár, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum igazgatója (1963-1971). 1909-1921-ig az I. sz. Női Klinika munkatársa, 1921-1963-ig a Poliklinika igazgatója, 1963-tól Múzeumigazgató. 1946-tól egyetemi tanár. Jeles nőgyógyászati műtőorvos, Orvostörténészként Semmelweis életművével és Tauffer Vilmos pályafutásával foglalkozott. A Magyar Orvostörténelmi Társaság Wessprémi-éremmel tüntette ki.

FELVINCZI TAKÁTS Zoltán (1880-1964) művészettörténész, egyetemi tanár. Jogásznak készült, de tanulmányai idején elkezdett festéssel is foglalkozni. Budapesten szerzett művészettörténetből doktori oklevelet. 1919-ben megszervezte a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeumot, amelynek igazgatója lett. 1925-ben egyetemi tanár, majd Pécsen és Kolozsváron is egyetemi tanár. Egyik alapítója a Körösi Csoma Társaságnak, jeles művészeti kritikus.

GACS Rezső nőgyógyász, előbb az Irgalmas Kórház, majd az ORFI adjunktusa. A kezdetektől bekapcsolódott az orvostörténeti társasági életbe, tagja volt az Orvostörténeti Szakcsoportnak és a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak.

GORTVAY György (1892-1966) orvos, higiénikus, orvostörténész, egyetemi tanár, könyvtárigazgató. 1915-1918-ban katoniorvos, 1919-től a fővárosi közegészségügyi szolgálatnál dolgozott. 1927-ben a társadalomorvosok magántanára. 1929-től a Népegészségügyi Múzeum igazgatója. 1945-ben a Népjóléti Minisztériumban államtitkár. 1946-1949-ig az OKI igazgatója, 1957-1960-ban az OODK, 1960-1966-ban a BOTE Kari Könyvtárának igazgatója. 1960-ban elindította az Orvosi Hetilap *Horus* rovatát. Jeles orvostörténész, a járvány- és munkaegészségtan történetével, Semmelweis életművével foglalkozott, megírta a hazai orvoslás történetét 1867-ig.

HAHN Géza orvos, orvostörténész, minisztériumi tisztviselő. Az Egészségügyi Minisztérium tudománypolitikai (1956-ig), majd statisztikai főosztályának vezetője. Kezdetől részt vett a hazai orvostörténeti társasági élet újjászervezésében, tagja volt az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőbizottságának, az Orvostörténeti Szakcsoportnak, a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak. Wessprémi díjat kapott 1960-ban. A marxista történetírás elkötelezett követője.

HELLER Vilmos orvos, tagja volt az Orvostörténeti Szakcsoportnak.

HALMAI János (1903-1973) gyógyszerész, gyógyszerésztörténész, gyógyszerkémikus, egyetemi tanár. 1920-tól gyakorló gyógyszerész, 1935-ben doktori oklevelet szerzett, 1939-től az egyetemi gyógyszerészeti intézet munkatársa, 1943-ban a gyógyszerismeret magántanára, 1949-től az egyetem növény- és drogismereti tanszékének egyetemi tanára. 1966-ban az MGYT gyógyszerésztörténeti szakosztályának alapító elnöke, gyógyszerésztörténettel foglalkozott. Kabay- és Wessprémi érmes. Tagja volt az Orvostörténeti Szakcsoportnak, a Magyar Orvostörténelmi Társaság vezetőségi tagja is volt.

HERCZEG Árpád (1890-1958) orvos, bőrgyógyász, orvostörténész, egyetemi magántanár. 1914-1918-ban katonaorvos, 1918-1945-ig a pesti bőrklinika munkatársa, jeles szifiliszkutató. 1931-től Budapesten az orvostörténelem magántanára, 1924-től az Orvosi Hetilap orvostörténeti rovatának szerkesztője. 1941-1944-ben a Magyar Bőrgyógyászati Társaság főtitkára, több hazai és külföldi társaság tb. Tagja. 1945-től üzemorvos. Jeles orvostörténész, Szumowski: Az orvostudomány története c. alapvetésének fordítója és kiegészítője. 1952-től – betegsége miatt csak kis mértékben – bekapcsolódott az újjászervezett magyar orvostörténeti közéletbe.

HINTS Elek, farkaslaki (1893-1966) orvos, szülész-nőorvos, orvostörténész egyetemi magántanár. Az első világháborúban katonaorvos, a kolozsvári egyetemmel együtt menekült Szegedre. Itt szerezte oklevelét, 1921-1923-ban sebész, 1923-tól a budapesti I. sz. női klinikán szakorvos, 1929-től a Stefánia Szövetség Anyavédelmi Intézetének igazgatója. 1938-ban magántanár, 1945-től a kőbányai Gizella Kórház főorvosa. Jeles orvostörténész, Bolyai betegségének kutatója, kétkötetes összefoglaló jellegű orvostörténeti kézikönyv szerzője.

HUSZÁR György (1911-2002) fogorvos, orvostörténész, egyetemi tanár. 1935-től a szegedi orvosi kar anatómiai intézetében dolgozott, 1937-től a fogászati klinika munkatársa, a fogorvosi kar megalakulása után egyetemi docens a fogpótlástani tanszéken. A hazai fogorvoslás történetének feldolgozója. 1952-ben bekapcsolódott az orvostörténeti társasági életbe, tagja volt az Orvostörténeti Szakcsoportnak, 1966-1992 között a Magyar Orvostörténelmi Társaság alelnöke. A rendszerváltás éveiben a hazai szabadkőműves páholyok egyik újjászervezője.

JÁKI Gyula (1898-1958) orvos, sebész, egyetemi tanár, orvostörténész. 1922-1927-ben, kórboncnok Debrecenben, 1927-től a sebészeti klinika munkatársa, 1937-ben a sebészeti műtéttan magántanára, 1947-1958-ig a szegedi orvosi karon a sebészet ny. egyetemi tanára. Az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőbizottsági elnöke, az Orvostörténeti Szakcsoport első elnöke.

KATONA Ibolya (1914-2007) orvos, orvostörténész. Az Egészségügyi Minisztérium osztályvezetőjeként kapcsolódott be az orvostörténeti társasági életbe. Az Orvostörténeti Szakcsoport titkára (1958-1966), a Magyar Orvostörténelmi Társaság vezetőségi tagja, a Társaság tiszteletbeli tagja (1988). Az iskolaorvoslás történetével, és az orvosnők szerepével foglalkozott.

KÉRDŐ István (1923-1981) orvos, belgyógyász, orvostörténész, 1952-től az ORFI főorvosa, balneológiával és orvosi meteorológiával foglalkozott. Az Orvostörténeti Szakcsoport, majd a Magyar Orvostörténelmi Társaság vezetőségi tagja.

KISS Ferenc (1889-1966) orvos, anatómus, egyetemi tanár, Kossuth-díjas (1952). Jelentős tankönyvírói tevékenységet fejtett ki. Tagja volt az Orvostörténeti Szakcsoportnak, a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak.

KÓTAY Pál (1910-1986) orvos, orvostörténész, urológus, egyetemi tanár. 1934-1938-ban a Szent János kórház főorvosa, 1940-1945-ben a kolozsvári urológiai klinika adjunktusa, 1946-tól a marosvásárhelyi urológiai klinika osztályvezető főorvosa, 1956-tól egyetemi tanár. Jeles orvostörténész, szépíró. Weszprémi István: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza c. munka bilingvis kiadása (1960) első kötetének bevezetőjét ő írta, névtelenül.

MORELLI Gusztáv (1879-1961) orvos, fogorvos, 1923-ban a szájbetegségek magán-, 1926-ban rk. egyetemi tanára, Jeles fogorvos, fogorvoslás-történettel is foglalkozott. Tagja volt az

Orvostörténeti Szakcsoportnak, az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőbizottságának.

MOZSONYI Sándor (1889-1976) gyógyszerész, orvos, egyetemi tanár. 1912-ben gyógyszerész-, 1919-ben orvosdoktori oklevelet szerzett. 1920-1934-ig miniszteri osztálytanácsos, 1934-1962-ben a bp-i gyógyszerészeti intézet igazgatója. 1940-től egyetemi tanár, javaslatára indult be az önálló gyógyszerészképzés, kari dékán. Az Ernyey József Gyógyszerészettörténeti Múzeum alapítója.

NEBENFÜHRER László id. (1897- ?) bőrgyógyász, egyetemi magántanár, a Szent János Kórház főorvosa.

NÉMEDI István gyógyszerész, egyetemi docens, a gyógyszeresztani tanszék munkatársa.

NÉKÁM Lajos id. (1868-1957) orvos, bőrgyógyász, egyetemi tanár. 1910-től a bp.-i Bőrgyógyászati Klinika igazgatója, egyetemi tanár. Jelentős bőrgyógyász, a szifilisz elleni küzdelem szervezője. Jeles könyvgyűjtő, orvostörténész. Híres könyvgyűjteménye részben az Országos Orvostörténeti Könyvtárba került.

ORAVETZ Pál (1895-1962) orvos, fogorvos, egyetemi tanár. 1938-ban magántanár, 1946-ban rk. egyetemi tanár, 1948-tól egyetemi tanár a bp.-i orvosi karon. Gyermekegészéssel foglalkozott. Jeles orvostörténész, tagja volt az Orvostörténeti Szakcsoportnak.

PÁKOZDY Károly (1885–1959) orvos, belgyógyász, reumatológus, egyetemi magántanár, Semmelweis dédunokájának férje. A Budai Irgalmas Kórház, majd az ORFI főorvosa. Számos tanulmányt írt a klimatikus betegségek, orvosi meteorológia témakörben. Neves filatelistája és gyűjtője volt. Gyakran látogatta az orvostörténeti üléseket.

PALLA Ákos (1903-1967) orvostörténész, könyvtárigazgató. Joghallgató Kolozsváron, majd művészeti és könyvtártudományi tanulmányokat folytatott. 1948-ban tisztviselő a Népjóléti Minisztériumban, 1951-től az Országos Orvostörténeti Könyvtár igazgatója. A korabeli orvostörténeti közélet egyik szervezője, az Orvostörténeti Közlemények alapítója, az Orvostörténeti Szakcsoport, majd a Magyar Orvostörténelmi Társaság egyik alapítója. 1959-ben az első Wessprémi-érmet kapta meg.

PÁTER János (1905-1976) orvos, higiénikus, egyetemi tanár. 1943-ban egyetemi magántanár, 1963-1975-ig a pécsi orvosi karon a közegészségtan egyetemi tanára, Környezet-, és a közegészségügy kutatója, orvostörténész.

REGÖLY-MÉREI Gyula (1908-1974) orvos, anatómus, orvostörténész, c. egyetemi tanár. 1936-ban a fülgyógyászat magántanára, 1961-ben c. egyetemi tanár. 1958-1964-ig a MTA Orvostörténeti Bizottságának titkára, az Orvostörténeti Szakcsoport és a Magyar Orvostörténelmi Társaság alapító tagja, 1968-1972-ben alelnöke. 1959-ben Wessprémi-érmet kapott.

RÉTI Endre (1911-1980) orvos, orvostörténész, 1945-után a TIT főtitkára, 1966-tól az Orvosegyetemi Kari Könyvtár igazgatója. Az Orvostörténeti Szakcsoport vezetőségi tagja, a Magyar Orvostörténelmi Társaság főtitkára (1968-1970), elnöke (1970-1972), a Nemzetközi Orvostörténeti Társaság főtitkárhelyettese, Wessprémi-érmet kapott (1974). Számos könyv és tudományos közlemény szerzője.

SPIELMANN József (1917-1986) orvos, orvostörténész, egyetemi tanár. 1943-tól a kolozsvári egyetem orvostörténeti tanszékén működött, 1950-től Marosvásárhelyen az orvostörténelem előadója, 1960-tól tanszékvezető egyetemi tanár. A Román Tudományos Akadémia tagja (1961), a Román Orvostörténeti Társaság alelnöke (1972-1986), 1980-ban Wessprémi-érmet kapott.

SURÁNYI Gyula (1899-1958) orvos, kórházigazgató. Az MTA doktora, e minőségben a Tudománytörténeti Főbizottság elnöke, az Orvostörténeti Szakcsoport egyik kezdeményezője.

SZÉKELY Sándor (1913-1991) orvos, orvostörténész, könyvtárigazgató, 1938-ban diplomázott Szegeden, 1948-tól társadalompolitikai vonalon működött, 1957-től az OODK h. Igazgatója, 1960-tól igazgatója, több folyóirat szerkesztője, számos orvostörténeti munka szerzője. Tagja volt az Orvostörténeti Szakcsoportnak, a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak, az MTA Orvostörténeti Bizottságának.

VARGA Lajos (1904-1963) orvos, közegészségügyi szakember, orvostörténész. 1929-től előbb magánorvos, 1931-től a Közegészségügyi Szolgálat munkatársa. 1947-1950-ben az OKI igazgatója, 1950-1957-ben az Egészségügyi Minisztérium munkatársa, 1957-1963 között az ETT osztályvezetője. 1961-ben az orvostudomány akadémiai doktora. 1963. január 1-jétől a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum igazgatója.

IRODALOM

Levéltári források

Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár. Bp-i Királyi Orvosegyesület Levéltára (1837-1947)

Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár. Országos Orvostörténeti Könyvtár levéltára. (1951-1968)

Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár. Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének Orvostörténeti Szakcsoportjának Iratai. (1958-1966)

Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár. Az Orvostörténeti Szakcsoport Vándorgyűléseinek iratai. (1959-1965)

Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár. MTA Orvostörténeti Bizottság iratai. (1958-1968)

Könyvek, tanulmányok

DADAY András: Egy orvostörténész visszaemlékezései. *Comm. de Hist. Artis Med.* 77 (1976) 99-106.

KAPRONCZAY Károly (szerk., bev.): *Győry Tibor*. Bp., OPKM, 2001. (Tudós tanárok – tanár tudósok sorozat)

KAPRONCZAY Károly: *Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből*. Bp., SOMKL, 2001.

KAPRONCZAY Károly: A Budapesti Kir. Orvosegyesület orvostörténeti múzeuma. *Orv. Hetil.* 1975. 116. 2. 101-103.

KAPRONCZAY Károly: Az orvostörténelem Magyarországon. *Orv. Hetil.* 118. (1977) 22. 1293-1296.

KAPRONCZAY Károly- SZEMKEŐ Endre: A magyarországi orvostársaságok kialakulása és fejlődése a 19/20. században, *Comm. de Hist. Artis Med* 87-88 (1979) 141-145.

KAPRONCZAY Károly – KAPRONCZAY Katalin: *Az orvostörténelem Magyarországon*. Bp., OPKM, 2005.

SALACZ Pál (szerk.): A Budapesti Királyi Orvosegyesület jubiláris évkönyve 1837-1937. Bp., M.T.I. rt. nyomda, 1937. 311 l.

KÁROLY KAPRONCZAY, PhD, DSc
*former general director of the
Semmelweis Museum, Library and Archives
for the History of Medicine
kapronczaykaroly@semmelweis.museum.hu*

ZUSAMMENFASSUNG

Die heute im Rahmen des Semmelweis Museums, Bibliothek und Archivs für Geschichte der Medizin funktionierende Medizinhistorische Bibliothek begann ihre Tätigkeit am 1. Mai 1951, damit zugleich auch ein besonderes Kapitel der medizinhistorischen Geselligkeit eingeleitet wurde. Die Gründung der Bibliothek bedeutete zugleich ein Symbol der Neubelebung eines wissenschaftlichen Fachgebietes, da die Aufhebung des Universitätsunterrichtes der Medizingeschichte (1947), später die Liquidierung des Budapester Königlichen Ärztereines (1948) ebenso auch den Unterricht der Medizingeschichte und das bis dahin bestandene wissenschaftliche Gesellschaftsleben des Fachgebietes auslöschte. All das geschah in einer veränderten politischen Situation, die sämtliche Charakteristika jenes Zeitalters an sich trug, und die seine Tätigkeit auch bestimmte. Selbst das historische Zeitalter war eigenartig, so entstanden auch unglaubliche Verhältnisse. Der 1951 gegründeten Medizinhistorischen Bibliothek schloß sich die neue Form des medizinhistorischen Gesellschaftslebens an. Ein ansehnlicher Leserkreis bildete sich heraus, der größtenteils aus namhaften Ärzten bestand, die zwischen den zwei Weltkriegen sich mit Forschungsthemen der Medizingeschichte beschäftigten. In großem Maße wurde die Bibliothek auch von Universitätsdozenten und Hörern besucht. Vom Ende März des Jahres 1952 organisierte der Leiter der Bibliothek - mit Genehmigung des Ministeriums – anfangs monatlich, später wöchentlich medizinhistorische Vorträge. Diese öffentlichen Vorträge bildeten einen neuen Rahmen zur Pflege der Medizingeschichte, welche Tendenz durch den neuerscheinenden Horus-Teil des Orvosi Hetilap (Medizinisches Wochenblatt), später durch die 1955 gegründete Fachzeitschrift (Orvostörténeti Közlemé-

nyek (Medizinhistorische Mitteilungen), die in der Medizinhistorischen Bibliothek redigiert wurde, ergänzt werden konnte.

Den damaligen amtlichen Vorschriften gemäß mussten die Vorträge den vorgesetzten Behörden vorher gemeldet werden. Die Hauptabteilung für Wissenschaftspolitik des Ministeriums für Gesundheitswesen hatte keine Einwendung gegen die Vortragsreihe geäußert, sie delegierte bloß ihre eigenen Leute, die für die „offizielle Ideologie“ verantwortlich gemacht waren. Es war weiterhin ein Organisationsversuch innerhalb der Abteilung für Medizinische Wissenschaften an der Ungarischen Akademie der Wissenschaften zur Gründung eines Medizinischen Komitees ins Auge gefaßt. Das wurde aber dadurch behindert, dass aus dem damaligen wissenschaftlichen Qualifizierungssystem neuen Typs, darin die Medizingeschichte nicht vertreten war, die Privatdozenten und Professoren, die zwischen den zwei Weltkriegen Medizingeschichte unterrichteten, - als reaktionäre Elemente - von der Möglichkeit der Erlangung der akademischen Grade ausgeschlossen waren.

Als formelle Nachfolger der 1848 aufgelösten medizinwissenschaftlichen Gesellschaften können jene Fachgruppen betrachtet werden, die innerhalb der Gewerkschaft der Ärzte und Werktätigen des Gesundheitswesens funktionierten. Auf dem Gebiet der Medizingeschichte kann die am 15. Februar 1958 gegründete Medizinhistorische Fachgruppe als ein Rechtsvorgänger der Ungarischen Medizinhistorischen Gesellschaft (1966) betrachtet werden.

Die Studie zeigt die ersten zwei Jahrzehnte der Tätigkeit der Medizinhistorischen Bibliothek, darin auch das enge Verbindungssystem aufgeheilt wird, das zur Basis der Pflege der Medizingeschichte und zum Organisationszentrum des wissenschaftlichen Gesellschaftsleben wurde. Die Arbeit baut auf authentische Archivbestände.